

**MASARYKOVA
UNIVERZITA**

FAKULTA SOCIÁLNÍCH STUDIÍ

Pojem divočina v českém a světovém kontextu

Bakalářská práce

LUDVÍK MAUER

Vedoucí práce: Mgr. et Mgr. Ľuboš Slovák

Katedra environmentálních studií

Humanitní environmentalistika

Brno 2019

MUNI
FSS

Bibliografický záznam

Autor:	Ludvík Mauer Fakulta sociálních studií, Masarykova univerzita Katedra environmentálních studií
Název práce:	Pojem divočina v českém a světovém kontextu
Studijní program:	Humanitní environmentalistika
Vedoucí práce:	Mgr. et Mgr. Luboš Slovák
Akademický rok:	2018/2019
Počet stran:	75
Klíčová slova:	divočina, prales, bezzásahovost, původní les, ciální konstruktivismus, realismus, divokost

Bibliografic record

Author: Ludvík Mauer
Faculty of Social Studies, Masaryk University
Department of Environmental Studies

Title of Thesis: “Wilderness“ in the Czech and global context

Degree Programme: Environmental Studies

Supervisor: Mgr. et Mgr. Ľuboš Slovák

Academic Year: 2018/2019

Number of Pages: 75

Keywords: wilderness, primeval forest, non-intervention management, natural forest, social constructivism, realism, wildness

Abstrakt

Tématem mé práce je divočina. Snažím se ukázat historický vývoj vztahu k divočině či přírodě obecně v západním světě. Popisuji základní koncepty přítomné v současné akademické debatě o divočině ve Spojených státech amerických, dále definice divočiny v dnešní evropské ochraně přírody a pomocí literární rešerše mapuji používání slova divočina v českém prostředí. Postoje jednotlivých autorů analyzuji z hlediska myšlenkové blízkosti k sociálnímu konstruktivismu či realismu. Postoje k divočině v českém, evropském a severoamerickém prostředí nakonec porovnávám.

Počet slov: 12 783

Abstract

The subject of this thesis is wilderness. I try to illustrate the evolution of the relationship to wilderness or nature in the Western world in general. I describe important concepts present in the contemporary academic wilderness debate in the United States as well as the different definitions of wilderness in today's European nature conservation and I follow with a literature review of the use of the word wilderness in the Czech environment. I analyse attitudes of individual authors according to their possible proximity to social constructivism or realism. In the final section I compare Czech, European and North American attitudes towards wilderness.

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma **Pojem divočina v kém a světovém kontextu** zpracoval sám. Veškeré prameny a zdroje informací, které jsem použil k sepsání této práce, byly citovány v poznámkách pod čarou a jsou uvedeny v seznamu použitých pramenů a literatury.

V Brně 4. května 2019

.....

Ludvík Mauer

Poděkování

Chtěl bych na tomto místě poděkovat především svému vedoucímu práce Mgr. et Mgr. Ľuboši Slovákovi za pomoc při psaní, orientaci v tématu

a za velké množství času a energie, které věnoval společným konzultacím. Dále bych chtěl poděkovat své rodině, která mně při práci poskytovala zázemí a podporu.

Obsah

1	Úvod	7
2	Historické utváření ideálu divočiny	9
2.1.	Návrat do Paleolitu.....	9
2.2.	Neolit a starověké civilizace.....	10
2.3.	Vztah k divočině ve středověké a novověké Evropě.....	11
3	Sociální konstruktivismus a realismus	17
3.1	Pojem divočina.....	17
3.2	Přítomnost lidí v divočině.....	22
3.3	Ochrana území divočiny.....	24
3.4	Divočina a změny v čase.....	26
4	Přehled definic divočiny s přihlédnutím k evropskému kontextu	28
4.1	IUCN.....	29
4.2.	Evropská unie.....	30
4.3.	Nestátní neziskové organizace v Evropě.....	33
4.4.	Zhodnocení definic divočiny.....	34
5	Rešerše k tématu divočina v českém prostředí	37
5.1.	Pojem divočina v českém prostředí a v mezinárodním kontextu.....	41
5.2.	Sociální konstruktivismus v českém pojetí divočiny.....	44
5.3.	Umírnění realisté v českém prostředí.....	48
5.4.	Hnutí DUHA a projekt Česká divočina.....	53
6	Diskuze	57
7	Závěr	65
	Použité zdroje	71
	Rejstřík	79

1 Úvod

Vzhledem k tomu, že si moje práce klade za cíl objasnit chápání a užívání pojmu divočina, setkávám se hned v úvodu svého textu s jistými těžkostmi. Slušelo by se nejprve přijít s určitou všeobecnou definicí pojmu divočina či celého tématu, to však není v mém případě dost dobře možné, neboť pojem divočina je právě tím, co je samo problematické. O to více bych chtěl položit důraz na teoretický úvod, ve kterém se pokusím postupně nastínit hlavní rámec toho, o čem v mé práci bude řeč a budu doufat, že čtenář pochopí, co je vlastně tím myšlenkovým polem, na kterém se pohybuji. Co tedy říci na úvod, jak vymezit úhelný kámen zájmu, na kterém v této práci budu stavět a co je vlastně smyslem toho, aby tato práce vznikla? Velmi přesným popisem motivace, která stojí za mojí prací, je výrok malíře Petra Morese, který se snažil vystihnout to, co jej vedlo k uměleckému zájmu o českou divočinu: „*V českém kulturním kontextu se dá říci, že obecný vztah k divočině je přinejmenším nejednoznačný. Když se řekne ‚divočina‘, mnoho lidí si představí velkolepé scenerie velehor nebo deštných pralesů, ale ty v naší zemi nenajdeme. Nevyslovenou otázkou pak zůstává, zda má v kontextu středoevropské kulturní krajiny vůbec smysl pečovat o ostrůvky pralesní divočiny, ze kterých nikdy nebudou fotogenické atrakce nebo národní symboly; naopak, pro mnohé jsou jen cosi jako nemocný a zanedbaný les.*“ (Mores, 2018). Jde tedy o to, že v naší zemi najdeme určité přírodní oblasti, o kterých různí aktéři mluví jako o divočině. Mým úkolem bude především ukázat, o čem je vlastně v českém kontextu řeč, když různí lidé slovo divočina používají. V pozadí skrytou, ale přesto zcela zásadní otázkou je pak to, jestli vůbec můžeme

v českém prostředí o něčem takovém jako divočina uvažovat. Vycházím z předpokladu, že pokud nebudeme vědět, o čem přesně mluvíme, když v

českém kontextu slovo divočina používáme, nebudeme ani schopni efektivně o českou divočinu pečovat (ať už si pod tímto slovem nyní představíme cokoliv).

Budu se snažit přiblížit diskuzi o divočině, která ve světovém environmentálním hnutí probíhá a nastínit určité hranice tématu, ve kterých se budu pohybovat. Dále se pokusím ukázat základní koncepty divočiny, se kterými je možné se setkat, tedy jak je pojem divočina používán u různých autorů, a to jak současných, tak také jak se vztah k divočině či přírodě obecně historicky vyvíjel. Celkově pak budu vycházet především z dějin západního myšlení, což je kulturní okruh, kterého je jednak součástí i naše země, dále by bylo možné zobecnit, že je to dnes díky globalizaci dominantní kultura celosvětově. Pomocí literární rešerše zmapuji, v jakém významu bývá slovo divočina používáno v českém prostředí. Nakonec se pokusím najít paralely mezi pojetím divočiny u nás a v zahraničí. V severoamerické debatě výrazně zastoupené přístupy ke konceptu divočiny z pohledu sociálního konstruktivismu a realismu se pokusím aplikovat na evropské i české prostředí.

2 Historické utváření ideálu divočiny

2.1. Návrat do Paleolitu

Komplexní pojetí a hluboký pohled do minulosti nabízí americký environmentální filosof Max Oelschlaeger ve své knize *The Idea of Wilderness* (1991). Na rozdíl od mnou dále zmiňovaných Kirchhoffa a Vicenzotti (2014), Oelschlaeger pro svoje pochopení pojmu divočina sahá až do paleolitu. Ačkoliv se snaží nastínit vývoj pojmu divočina či divoká příroda průřezově celou lidskou historií až do doby předhistorické, jeho dílem prostupuje jako červená nit základní dichotomie mezi pojetím přírody u paleolitického člověka (jedná se ovšem o hypotézy, neboť z této doby samozřejmě neexistují žádné písemné záznamy) a pojetím pozdějším, které vzniká v neolitu v souvislosti s nástupem zemědělství. Vyhýbá se také ztotožnění současného dualismu lidé-příroda až s novověkým karteziánským myšlením (viz např. Capra 1995). Zásadní proměna našeho vztahu k přírodě začala dle Oelschlaegera právě s příchodem zemědělství, neboť teprve v neolitu začíná lidstvo výrazně měnit svět kolem sebe, první velké civilizace na Blízkém východě byly místem, kde člověk poprvé nastartoval motor ekologické degradace.

Vztah člověka k přírodě v paleolitu Oelschlaeger staví do zásadního protikladu k myšlení starověkých civilizací, ať již jde o Sumer, Egypt, židovské náboženství, antické Řecko, dále jej také vymezuje vůči středověkému křesťanství a novověké evropské filosofii, která vedla k rozvoji vědy, zde zmiňuje především Descarta či Bacona. Paleolitické myšlení se od všech těchto neolitických kultur (ve vší jejich rozmanitosti)

liší tím, co Oelschlaeger ve vztahu k přírodě označuje jako Magna Mater, tedy velká matka. Příroda měla v tomto pojetí pro paleolitického člověka tyto zásadní aspekty: byla mu *domovem*, byla vnímána v *ženském rodě* (jako matka, pečující, vyživující), byla *živá* a *posvátná*. Čas byl vnímán jako synchronní, ahistorický, cyklický, jednotlivé historické události neměly velký význam, důležitý byl prožitek toho, co je tady a teď. Příroda měla *mnoho forem*, důležitou roli hrál *rituál* sloužící k udržení cyklu života a smrti. Divočina jako něco zásadně odlišného neexistovala. Člověku nešlo o materiální výtěžení přírody či její pragmatické využití. Právě posvátný, mýtický charakter je něčím, co moderní racionalita vnímá jako překonané, primitivní. Dle Oelschlaegera však žádný protiklad moderní racionality a mýtu ve skutečnosti neexistuje, neboť sama modernita je mýtem, který je spojen především s jazykem.

2.2. Neolit a starověké civilizace

Starověké civilizace se od těch paleolitických lišily tím, že se snažily humanizovat krajinu, vládnout nad přírodou pomocí technologie, krajinu pojímaly jako určenou k lidskému osídlení a vytvářely komplikované myšlenkové systémy k vysvětlení světa. Západní kultura dodnes vychází z řeckého racionalismu, který zbavil přírodu posvátna, zdůrazňoval řád (logos) světa. V řecké filosofii se setkáváme s pojetím vnímaného světa, který je proměnlivý, ale má stálost a podstatu, která je za touto proměnlivostí. Jde tedy o něco mimo to, co bezprostředně vnímáme, zde tedy dle Oelschlaegera nacházíme odklon od bezprostřední zkušenosti. Podobně je tomu ve Starém zákoně, židovské náboženství bylo ve svém pojetí Boha ve starověku tím vůbec nejabstraktnějším. Bůh stojí zcela mimo tento svět vjemů, je něčím nad ním. Bůh stvořil člověka po svém vzoru a

tím jej vydělil ze zbytku stvoření jakožto jedinečného. Na to navazuje křesťanská tradice ve svém antropocentrismu. Oelschlaeger se však zdržuje toho, aby židovsko-křesťanskou tradici vinil za dnešní ekologickou krizi. Dnešní stav je podle něj souhrnem mnoha faktorů a rovněž náš dnešní výklad křesťanství je poplatný pozdějšímu historickému vývoji, od kterého se nedokážeme myšlenkově oprostit. Moderní přístup k přírodě má mnoho příčin, je to stejnou měrou zemědělství, demografický vývoj, vědecká a průmyslová revoluce a rozvoj kapitalismu.

2.3. Vztah k divočině ve středověké a novověké Evropě

Jak zdůrazňují Kirchhoff a Vicenzotti (2014), význam slova divočina implikuje opak lidské kultury, proto pojetí divočiny vždy nějak odráží i pohled na to, co vlastně lidská kultura je a má být. Autoři zmiňují, že je třeba odlišovat evropské pojetí divočiny od amerického, které vyrostlo v odlišném kulturním a především přírodním prostředí. Lze například zmínit americký mýtus pohraničí (*the myth of the frontier*), tedy existenci (tak vnímaných) divokých necivilizovaných oblastí v Severní Americe v době kolonizace, které měly vliv na utváření severoamerické kultury. Zatímco ve středověku byla nekultivovaná příroda místem hříchu, v raném osvícenství 17. století se poprvé objevilo i pozitivní pojetí divočiny jakožto posvátného řádu a nekonečna, které nás může vést k příjemnému vytržení. V liberalismu 17. a 18. století byla divoká příroda vnímána jako něco chaotického

a nebezpečného, místo kde je člověk člověku vlkem. Osvícenský demokratismus (sem řadí autoři například Immanuela Kanta) vnímal přírodu jako místo instinktů a vášní, což je něco, co musíme rozumem překonat, abychom mohli být svobodní. Rousseau v rámci kritiky osvícenství

spatřoval v divočině hodnotu, ale jen jako druhou nejlepší možnost po životě v dobře uspořádané společnosti, což ale v jeho očích tehdejší společnost nebyla. Romantismus viděl v přírodě posvátnou prozřetelnost, která nás může dostat do stavu nekonečného vzrušení, ale konečné sjednocení s přírodou zůstává nedosažitelné. Klasický anglický konzervatismus vidí přírodu jako element, který nás uvádí do stavu užaslé hrůzy, v konfrontaci s níž se však stáváme silnějšími, což je pro nás léčivé (je to však spíše díky našemu vzdoru divoké přírodě, než jejímu přijetí). Německý konzervatismus uznával spíše kulturní venkovskou krajinu, měl však i určité pochopení pro zachovalou divokou přírodu, která upomínala na původní stav člověka nezkaženého civilizací (proto mělo smysl tuto přírodu i zachovat). Divočina byla vesměs ve všech popisovaných obdobích vnímána jako něco necivilizovaného, k čemu je třeba zaujmout odstup, i když někdy byl tento odstup vnímán jako něco, co nás může pozvedat výše (ale opět mimo přírodu). Největší zavržení divočiny nacházíme ve středověkém křesťanství, její nejsilnější přijetí v romantismu (Kirchhoff a Vicenzotti 2014).

To vše neznamená, že by se v euroamerické civilizaci neobjevovaly v minulosti hlasy zpochybňující oddělení člověka od přírody, či snahu přírodu ovládnout, kontrolovat, polidštit. Příkladem je František z Assisi či Jean Jacques Rousseau. V severoamerickém prostředí prosadili nový obdivný postoj k divoké přírodě v 19. a 20. století Henry David Thoreau, John Muir či Aldo Leopold. Muir a Thoreau vyzdvihovali důležitost bezprostředního prožitku přírody, až mystické splynutí s ní. Blíží se tím dnešní hlubinné ekologii (Oelschlaeger 1991).

Oelschlaeger dále rozlišuje několik základních současných filosofických přístupů k přírodě. Prvním je orientace na přírodu jakožto zdroj (resourcism) s hrubým domácím produktem jako zásadním ukazatelem kvality života, což je dnes na světě převládající postoj, je to dítě historie Západu. Dalším směrem je orientace na ochranu přírody (preservationism), kdy člověk je vnitřně napojen na přírodu a lidské hodnoty vnímá nad rámec těch ekonomických, přírodu je třeba chránit. Biocentrismus a ekocentrismus zdůrazňují vnitřní hodnotu přírody, která není odvozena od užitku pro člověka, ten je pouze jednou její součástí, etické lidské chování znamená snahu o podporu a udržení všech forem života na Zemi. Jde tedy o protiklad k pojetí přírody jakožto zdroje. Hlubinná ekologie je podobná ekocentrismu, jde však dále v silné kritice průmyslové společnosti, usiluje o kvalitu života spíše než kvantitu (hrubý domácí produkt), k uchování bohatství života na Zemi je dle ní třeba pokles lidské populace. Ekofeminismus vidí příčinu špatného vztahu lidí k přírodě v androcentrismu, kterému jsou podřízeny společenské instituce, hodnoty a ideologie. Zdůrazňují pojetí Země jako Matky. Oelschlaeger však vidí za všemi těmito přístupy tradici Západu a modernity, pokud máme divočinu pochopit, tak je třeba vykročit mimo náš kulturní projekt, mimo náš jazyk a historii.

Kirchhoff a Vicenzotti zmiňují čtyři současná pojetí divočiny. Sem patří pohled na divočinu jako místo, kde panují přirozené podmínky, zde hraje roli právě *přirozenost*, tedy stav nikdy neovlivněný člověkem a současně také *divokost*, tedy aktuální přírodní procesy bez působení člověka. V druhém pojetí je divočina vnímána jako místo, v němž se prosazují přirozené procesy, je mu tedy vlastní zmíněná divokost, ale již ne přirozenost (jde tedy například o tzv. novou divočinu). Třetí pojetí vidí

divočinu jako místo vzrušení, kde člověk riskuje, což má jisté atributy sportu. Čtvrtým pojetím je divočina jako místo, které stojí mimo morální hodnoty společnosti, někdy vnímáno s mírně pozitivním nádechem jako místo odpočinku od kulturní sféry smysluplnosti (Kirchhoff a Vicenzotti 2014).

3 Sociální konstruktivismus a realismus

3.1 Pojem divočina

V následující části bych se chtěl věnovat hlavním společensko-filosofickým přístupům v současné severoamerické debatě o divočině, která je specifická tím, že v USA hraje divočina v ochraně přírody tradičně ústřední roli. Evropská debata o divočině se stupňuje až v posledních desetiletích a lze tak předpokládat, že je tou severoamerickou do nějaké míry ovlivněna, proto tento přehled hraje roli i pro pochopení dnešních evropských či českých přístupů k divočině. Jeden ze základních textů, který kritiku pojmu divočina z pohledu sociálního konstruktivismu rozpoutal, je esej Williama Cronona *The Trouble with Wilderness* (Cronon 1995). Akademickou debatu o divočině také shrnují dvě rozsáhlé antologie, které sestavili J. Baird Callicott a Michael P. Nelson, a sice *The Great New Wilderness Debate* (Callicott a Nelson 1998) a *The Wilderness Debate Rages On* (Nelson a Callicott 2008). Z těchto knih z důvodu rozsahu mé práce vybírám autory, kteří dle mého názoru nejlépe reprezentují určitou pozici či myšlenkový směr. Callicottovy texty se současně ve větší šíři a komplexitě věnují kritice obsažené u Cronona, proto jsem dal jeho pojetí v dalším textu přednost. Porovnáám pohled sociálního konstruktivismu, jehož představitelem je Callicott, s pohledem realistickým (či materialistickým), který reprezentuje Eileen Crist. Syntézu obou pohledů nabízí Jill M. Belsky. Zajímavý pohled, vymykající se striktnímu zařazení do jedné ze zmíněných dvou kategorií, pak nabízí environmentální filosof Jack Turner.

Samotná teorie sociálního konstruktivismu (zde ještě bez specifické vazby na debatu o divočině) vychází především z knihy *Sociální konstrukce reality* Petera L. Bergera a Thomase Luckmanna (Berger, Luckmann 1999). Základní tezí této knihy je to, že realita je vytvářena sociálně. Člověk sice chápe prostředí kolem sebe jako skutečné, jako realitu, instituce chápe jako fakta, ve skutečnosti jde však o lidský výtvar. „*Objektivita světa institucí, jakkoli přesvědčivě se může tento svět jedinci jevit, je objektivitou, kterou vymyslel a vytvořil člověk*“ (Berger, Luckmann 1999, s. 63).

Callicott pojem divočina vnímá jako pouhé slovo, jako lidský konstrukt, který nemá žádný objektivní vztah k realitě či k přírodě (Callicott 1998). Callicott v jednom svém textu (2008) přichází s kritikou i samotného používání pojmu divočina, který je dle něj díky svým historickým a kulturním konotacím přímo škodlivý (je totiž získaný, sociálně konstruovaný, nevypovídá nic o nějakém objektivním stavu přírody) a bylo by dobré jej nahradit něčím jiným, navrhuje například označení *rezervace biodiverzity* (*biodiversity reserve*, překlad autora). Callicott dále detailně vyjmenovává, jaké konkrétní historické konotace pojmu divočina jsou problematické. Pojem divočina má v severoamerické kultuře silný význam, je v něm ale obsažen etnocentrismus, který souvisí s tím, že nově osídlovaný kontinent byl Evropany vnímán jako divočina, i když jeho podoba byla ve skutečnosti výsledkem tisíců let působení původních obyvatel. Jejich způsob hospodaření v krajině byl však Evropany vzhledem k jejich tehdejší představám daným znalostí evropské krajiny vnímán jako divočina. Jedná se tedy o ignorování jiné kultury a vztahu, který měla k přírodě či krajině (Callicott 1998). Dále Callicott přidává výtku, kterou charakterizuje jako rasismus (Callicott 2008, s. 362).

Má souviset s tím, že severoamerická kultura je vnímána do velké míry jako produkt několika století konfrontace s neosídlenou divočinou, která formovala typický americký charakter, vyznačující se individualismem, intelektuální zvědavostí spojenou s praktičností, nepodřizováním se strnulým sociálním normám a netolerancí povalečství. Jde tedy o určitý dojem kulturní nadřazenosti související právě s životem v konfrontaci s nespoutanou a tvrdou divočinou. Pojem divočiny je rovněž nevědecký, protože příroda neovlivněná člověkem nikde na světě neexistuje již tisíce let a je to jen projev ignorování působení dřívějších domorodých kultur. Je také nefilosofický, protože je odrazem neo-puritánského myšlení, které člověka vnímá jako hříšného a přírodu jako čistou a posvátnou. Pojem divočina je také zastaralý, protože vychází z dřívějšího pojetí jako prostoru určeného k rekreaci, případně spirituální obrodě, přičemž ale jejím primárním cílem má být dle Callicotta uchování biodiverzity a přirozených přírodních procesů.

Z opačného pólu, tedy z pozice realismu, se na užívání pojmu divočina dívá socioložka Eileen Crist, kritizující pozici sociálního konstruktivismu v ochraně přírody (Crist 2008). Právě epistemologický relativismus, tedy přesvědčení, že neexistuje žádné objektivní porozumění přírodě a že smysl přírodních procesů je nám nedostupný, tedy že samotný pojem divočina je vlastně jen kulturním a historickým produktem a nemůže vypovídat nic o neměnných či daných vlastnostech přírody, je dle Crist něčím velmi nebezpečným. Tento přístup je podle ní jen demonstrací antropocentrismu a podporuje snahu polidštit celou planetu. Sociální konstruktivisté mluví především o ekonomických, diskurzivních, jazykových či sociokulturních faktorech, používají slovní spojení jako *přiřazování významu* přírodě, dle Crist je však třeba spíše přemýšlet tak, že pochopení přírodních procesů

získáváme. Celkově tedy konstruktivisté popírají, že by smysl mohl být nějak obsažen v samotném světě mimo nás. Ani náš jazyk ale nestojí dle Crist zcela mimo přírodní procesy, protože se nějak vyvíjel ve shodě s našim životem

v přírodním prostředí. Konstruktivismus může být buď silný (projektujeme smysl na neurčitý svět, na *bílé plátno*), nebo umírněnější (podle něj vykládáme svět s ohledem na to, z jaké pozice se na něj právě díváme), oba však Crist označuje jako *aroganci humanismu*. Divočina jakožto protipól ke krajině obývané člověkem je u konstruktivistů zcela vynechána z jejich myšlení, což potažmo vede k lidskému přivlastnění přírody (mezi přírodou a člověkem není hranice). Místo toho, aby se konstruktivismus zaměřil na současné ničení přírody, soustředí se na lidský diskurz vůči ní, jedná se tak o *politiku zneviditelnění* přírody a divočiny, která dle konstruktivistů objektivně vlastně ani neexistuje. Crist však ukazuje, že je mnoho přírodních procesů, které jsou objektivně dané a nesouvisí s vývojem lidského vědění, za příklad dává například evoluci. Konstruktivismus má demoralizující

a relativizující efekt, který dokonce ani neumožňuje radikální protest proti ničení přírody, protože ve světle relativismu vykresluje samotné protestující jako lidi nezralé, dětinské. Crist zdůrazňuje, že existuje svět divoké přírody, který si nesmíme přivlastňovat, nemůžeme mu zcela porozumět a musíme jej nechat do určité míry existovat samostatně, nezávisle na lidské společnosti. V tomto smyslu pozitivně hodnotí i výklad divočiny, který obsahuje *The Wilderness Act* (1964), tedy že divočina má být místo nedotčené člověkem, kde je člověk jen návštěvníkem, který trvale nezůstává. Crist odmítá názor konstruktivistů, že je dnes na světě již vše člověkem poničené a degradované a proto je nezbytné všudypřítomnou přítomnost člověka akceptovat.

O určitou syntézu dvou zmíněných pohledů, tedy realismu (případně materialismu) a sociálního konstruktivismu, se pokouší Jill M. Belsky (2008). Podle jejího názoru je v chápání divočiny důležité spojení protikladů,

na realistickém přístupu si cení toho, že dává důraz na konkrétní místa, specifické lidi a určité objektivně dané ekologické procesy. Pozitivním přínosem konstruktivismu je to, že ukazuje, jak je naše vnímání přírody ovlivněno dlouhým a komplikovaným kulturním, politickým a ekonomickým vývojem lidské společnosti. Belsky navrhuje vykročit mimo dualismus zmíněných dvou přístupů, protože používání pojmu divočina je vždy spojeno s prosazováním určité přítomnosti či nepřítomnosti lidí v přírodě, je proto politickým rozhodnutím, které je třeba vždy vnímat v kontextu konkrétního místa. Samotný pojem divočina je však žádoucí a nahrazovat jej například něčím jako *rezervace biodiverzity*, jak navrhuje Callicott, by nedávalo smysl, neboť užívání pojmu divočina je dnes vázáno na to, že motivuje globální hnutí za záchranu přírody. Belsky shrnuje, že divočina má nutně více významů současně, její chápání by dnes mělo být širší, nemělo by automaticky vylučovat přítomnost lidí (místa s lidmi jsou z debaty o divočině vylučována), má být k životu lidí vnímavější.

Zcela odlišný pohled, který nezapadá ani do teorie sociálního konstruktivismu, avšak ani k realismu či materialismu, zastává americký environmentální filosof a horolezec Jack Turner. Stojí jako by úplně mimo dosavadní zmiňovanou debatu o divočině, používání tohoto slova dokonce vůbec zavrhuje a místo něj staví do středu svého pojetí slovo *divokost* (*wildness*). Nejedná se však o přístup podobný konstruktivistům, kteří dekonstruují pojem divočina a označují jej jako příliš sociálně podmíněný

a vlastně zavádějící a pro ochranu přírody nepoužitelný. Není to ale ani přístup podobný Eileen Crist, který by zdůrazňoval objektivní existenci divočiny a potřebu péče o ni. Turner klade důraz na *divokost* jako kvalitu, která má synonymum ve slovech posvátno, dobro či svoboda, v protikladu ke slovu *divočina*, které představuje jen kvantitativní výčet věcí, které chceme mechanicky chránit, což je v podstatě materialistický postoj. Turner odmítá konstruktivistické pojetí, že v dnešní době už je nevyhnutelně vše na světě změněno člověkem. Sice již možná nenajdeme divočinu ve smyslu místa člověkem neovlivněného, to ale není podstatné. I dnes můžeme najít na světě divokost, která spočívá spíše ve vztahu lidí k tomuto místu v tom, že se jej nesnaží kontrolovat (Turner 1996).

3.2 Přítomnost lidí v divočině

Callicott se kloní spíše k takové ochraně přírody (angl. *conservation*), kterou by bylo možné vystihnout výrokem Aldo Leopolda: „*Ochrana přírody je stavem harmonie mezi člověkem a krajinou*“ (Leopold in Callicott 1998,

s. 345, překlad autora). Callicott všeobecně není přílišným zastáncem divočiny ve smyslu ponechání nějakých částí krajiny zcela bez lidí a bez zásahů. Spíše je třeba najít způsob, jak může udržitelně člověk působit v krajině a neničit ji. Dichotomie člověk-příroda je podle něj nesmyslná, je pozůstatkem židovsko-křesťanské tradice, v níž je člověk stvořen po vzoru Boha a liší se tak od zvířat a všeho ostatního stvoření. Zatímco dříve byla příroda vnímána jako divoká síla, která tyranizuje člověka, dnes se jen převrátily znaménka, tyranem je všemocný člověk, ale dichotomie zůstává. Callicott je zastáncem velmi citlivého a udržitelného hospodaření v krajině, které by inspirováno domorodými kulturami mohlo mít pozitivní vliv na

biodiverzitu (uvádí příklady míst, kde působení člověka vede k větší biodiverzitě než bezzásahové přírodní rezervace) (Callicott 1998).

Callicott zmiňuje židovsko-křesťanskou tradici jako důvod, proč se cítíme oddělení od přírody a tím ji jsme schopni ničit, Crist naopak tuto stejnou židovsko-křesťanskou tradici viní z toho, že vedla právě k samotnému konstruktivistickému pojetí, protože umožňuje člověku pojmenovávat celé stvoření, být tak vlastníkem symbolů a producentem technologií a díky tomu demytizovat přírodu. Crist však zdůrazňuje, že náš pocit oddělení od přírody může být naopak něco dobrého, zrcadlí totiž náš hluboký respekt a lásku k ní a pomáhá nám ji uznat jako nezávislou na člověku a chovat se k ní zdrženlivě (Crist 2008).

Belsky je zastánkyní, podobně jako Callicott, udržitelného hospodaření lidí v krajině (spíše než jejího ponechání bez lidských intervencí). Na rozdíl od Callicotta však nepoužívá termínu udržitelné hospodaření, ale spíše označení *komunitně založená ochrana* (*community based conservation*, překlad autora), která je zaměřena proti centrálnímu plánování (které hraje větší roli v teorii udržitelného rozvoje) a nespravedlnostech na místních lidech, kteří často ví nejlépe, jak se o prostředí okolo sebe starat (i když i to může být dle Belsky relativní, někdy mohou například neziskové organizace rozumět situaci lépe, je třeba vždy posouzení konkrétní situace). Ke Callicottovi má Belsky blíže než třeba ke Crist v tom, že spíše odmítá pojetí divočiny, z níž by měli být vyloučeni lidé. Celkově Belsky prosazuje to, abychom se na divočinu nedívali striktním pohledem konstruktivistů či realistů, je vždy třeba vycházet z místních poměrů. Někdy domorodí obyvatelé nemají dostatek zkušeností, prostředků či motivace k ochraně přírody ve svém okolí, zde mohou hrát centrální státní instituce nebo velké

nadnárodní environmentální organizace pozitivní roli. Celkově Belsky kritizuje, že místní obyvatelé jsou z debaty o divočině často vylučováni, striktní bezzásahové území bez přihlédnutí k potřebám místních lidí, k jejich tradicím a možnostem obživy, není žádoucí (Belsky 2008).

Turner mluví o divočině jako o místě, které se moderní společnost nesnaží kontrolovat. Nejde mu tedy apriori o vyloučení lidí z divočiny, ale spíše o nepřítomnost moderní společnosti s jejími technickými výtobky. Lidé v oblastech neovlivněných moderní civilizací tak do divočiny vlastně patří potud, pokud se nesnaží v přírodě dominovat, ale přizpůsobují se jí (Turner 1996).

3.3 Ochrana území divočiny

Callicott zdůrazňuje, že ochrana přírody (angl. *preservation*) v podobě amerických národních parků, tedy ve formě nezasahování a ponechání území bez lidské přítomnosti, je americkým vynálezem, který nemá nic společného s přirozeným stavem. Stávající národní parky navrhuje zachovat, ale polemizuje s názorem, že by v USA měla být divočina třeba na 50% plochy země (což je názor, který se údajně rovněž vyskytuje). Americká idea národních parků se navíc projevila jako zcela škodlivá v zemích třetího světa, kde vedla k vyhánění domorodých obyvatel z míst, kde měly rezervace vzniknout. Callicott polemizuje s představou divočiny jako s něčím neměnným v čase. V krajině, která je všude na světě už tisíce let ovlivněna člověkem, je nesmysl se domnívat, že přirozeným stavem bude rezervace s divočinou, která bude udržována stabilní a zcela bez vlivů člověka. Přírodní systémy se přirozeně vyvíjejí a mění a působení člověka k těmto

procesům patří. Proto je vytvoření zcela bezzásahových území spíše nepřírozené. (Callicott 1998). Tento názor, jak později ukáží, lze najít i v české debatě o divočině.

Dle Belsky je v podmínkách dnešních Spojených států amerických zachování stávajících bezzásahových přírodních rezervací rovněž ospravedlnitelné, neboť tam již žádní lidé nežijí, v zemích třetího světa by však to samé mohlo mít v přelidněných oblastech devastující efekt na lokální populace. Belsky rovněž kritizuje dnes velmi rozšířenou a celosvětově uznávanou kategorizaci managementu chráněných území dle Mezinárodního svazu ochrany přírody (IUCN) z toho důvodu, že je necitlivá k místním poměrům, etnikům, vlastnickým strukturám a zapojení v globální ekonomice. Někdy je třeba při ochraně území přihlídnout k individuálním potřebám místních vlastníků. Jindy ovšem Belsky mluví i o tom, že místní lidé mohou být k přírodě velmi necitliví, státní nařízení či tlak nadnárodních organizací je někdy užitečný. Je třeba však do ochrany divočiny vždy zahrnout nároky místních lidí na obživu, či celkový způsob života (Belsky 2008).

Crist zdůrazňuje naopak oddělení člověka a přírody, uchovávat neposkvrněnou krajinu bez lidského vlivu je dobré. Biologie ochrany přírody je hlavním zdrojem poznání o současném ničení přírody a i když není vždy neomylná, měli bychom se řídit jejími zjištěními. Crist je v souladu s výrokem v duchu Aldo Leopolda, že jsou dobré námi samými uvalené limity na naše činy pramenící z lásky, respektu a obdivu ke krajině (Crist 2008).

Naopak, Turner velmi silně bojuje proti současnému pojetí biologie ochrany přírody (*conservation biology*), které vytýká, že se snaží vytvářet přírodní rezervace, které mají až muzeální a tedy nepřirozený nádech. Biologii jako vědu snažící se o ochranu přírody podezřívá z toho, že je posedlá snahou o *kontrolu* ekosystémů. Divokost neznamena nutně biodiverzitu (může jít někdy dokonce i proti ní), je to však místo, které podléhá vlastním zákonům, má být přirozeným prostředím, ke kterému se má člověk vztahovat

pro pochopení podstaty věcí. Moderní biologie (realisté) je posedlá ochranou biodiverzity a tedy kontrolou, konstruktivisté zase odmítají to, že by opravdová divočina mohla ještě vůbec existovat a všude se snaží o rovnováhu přírody a člověka. S Eileen Crist by se Turner shodl na tom, že je třeba vyčlenit zvláštní chráněná území. Jeho pojetí je však ještě výrazně radikálnější. Je nutné vyčlenit obrovská území, která je třeba ponechat naprosto mimo naši kontrolu. Dokonce do té míry, že nemají být k dispozici ani mapy takových míst, nemá tam být GPS signál, žádné cesty, žádná strategie ochrany, žádná měřicí zařízení, jen příroda ponechaná zcela vlastnímu osudu (Turner 1996).

3.4 Divočina a změny v čase

Zajímavým závěrem, vyplývajícím z předchozího textu, je vztah zmíněných autorů a jejich konceptů ke změnám přírody v čase. Callicott označuje snahu o vyloučení lidí z divočiny za snahu ji zachovat neměnnou, což je ale nepřirozené, lidé patří také k přírodním procesům, alespoň pokud hospodaří v krajíně udržitelným způsobem. Podobný pohled najdeme i u Belsky, je třeba nevykloučovat lidi za každou cenu, zdůrazňuje ale více kompromis,

nedotčená příroda již na světě není, ale i tak má cenu ochrana relativně zachovalých území, vždy ale s přihlédnutím k tomu, abychom negativně nepostihli místní obyvatele. Crist zmiňuje potřebu zachování biodiverzity i nedotčených přírodních míst, Turner rovněž. Oba akceptují, že příroda se může sama v čase měnit, jen přímé lidské vlivy by do těchto změn měly zasahovat co nejméně. U Turnera má vztah k přírodě ještě duchovní aspekt, člověk může v přírodě působit, ale nesmí ji zásadně měnit, musí se snažit s ní být v souladu.

4 Přehled definic divočiny s přihlédnutím k evropskému kontextu

První část mého textu byla věnována spíše teoretickému úvodu do problematiky a historickému přehledu vývoje vztahu člověka k divočině či k divoké přírodě. Převážná část zmíněných konceptů pochází od severoamerických autorů. Bylo to právě ve Spojených státech amerických, kde byl poprvé na světě vyhlášen národní park v roce 1872 (Yellowstone National Park) a právě v Severní Americe nalezneme první významné obhájce divočiny, kterými byli Henry David Thoreau, John Muir a Aldo Leopold. V následující části bych se však chtěl věnovat především definicím divočiny, se kterými se můžeme setkat v Evropě, situace je zde ve srovnání se Severní Amerikou poměrně odlišná. Evropa patří k nejhustěji osídleným oblastem na Zemi a vliv člověka na přírodu je zde velmi silný již po tisíce let.

Dříve než však různé konkrétní evropské definice divočiny uvedu, chtěl bych nejprve zmínit znění amerického zákona o ochraně divočiny (The Wilderness Act, 1964), který byl prvním svého druhu na světě a předchází tak všem evropským konceptům.

„V protikladu k místům, kde člověk a jeho činnost dominují, je divočina územím, kde země a život na ní nejsou člověkem narušeny, kde je člověk pouze návštěvníkem a trvale se zde nezdržuje. Oblast divočiny je podle tohoto zákona dále definována jakožto hospodářsky nevyužívané území ve federálním vlastnictví, které si zachovalo svůj původní charakter a vliv, je bez stálých změn a lidského osídlení a které je chráněno a spravováno tak, aby byl zachován jeho přírodní charakter a které (1) se celkově zdá být

ovlivňováno především přírodními silami, s nepostřehnutelnými dopady lidské činnosti; (2) nabízí vynikající příležitost pro prožitek samoty či jednoduchou a neorganizovanou dovolenou; (3) má rozlohu přinejmenším pět tisíc akrů, případně má dostatečnou rozlohu na to, aby byla možná jeho ochrana a využití v nenarušené podobě; a (4) může rovněž zahrnovat ekologické, geologické, nebo jiné kvality s vědeckou, vzdělávací, krajinnou či historickou hodnotou“ (překlad autora).

4.1 IUCN

V roce 1948 byl založen z podnětu UNESCO a za přítomnosti představitelů vlád a ochránářských organizací Světový svaz ochrany přírody (International Union for Conservation of Nature, IUCN) (Holdgate 1999), který měl za cíl prohloubení mezinárodní spolupráce v ochraně přírody. V rámci IUCN byla vypracována kategorizace chráněných území podle typů prováděných managementů, se kterou je možné se dnes velmi často setkávat. První verze s 10 kategoriemi vznikla již v roce 1978, v roce 1992 vznikla dnešní verze s 6 kategoriemi, která byla v roce 2008 doplněna o kategorii *Ib - území divočiny* (Dudley 2008), která se dá současně vnímat jako definice divočiny podle IUCN.

Kategorizace chráněných území dle IUCN:

Ia Přísná přírodní rezervace: Přísně chráněná území, určená k ochraně biodiverzity a případně i geologických/geomorfologických jevů, jejichž navštěvování lidmi, využívání a vlivy jsou přísně kontrolovány a omezeny na takové, které zajišťují ochranu hodnot, pro něž je území zřízeno.

Ib Území divočiny: Zpravidla rozsáhlá, nedotčená nebo jen slabě pozměněná území, která si udržují svůj přírodní charakter a vlivy, bez trvalého nebo významnějšího lidského osídlení, v nichž cílem ochrany a managementu je uchování jejich přírodních podmínek.

II Národní park: Rozsáhlá přírodní nebo přírodě blízká území, určená k ochraně velkoplošně probíhajících ekologických procesů spolu s množstvím druhů a ekosystémů pro dané území charakteristických, která zároveň dávají možnost pro realizaci duchovních, vědeckých, výchovných, rekreačních

a turistických cílů, environmentálně a kulturně slučitelných s cíli ochrany území.

Tyto tři kategorie jsou vnímány jako vhodné pro ochranu divočiny. Pro úplnost uvádím ještě zbývající čtyři kategorie:

III Přírodní památka nebo prvek

IV Území pro péči o stanoviště/druhy

V Chráněná krajina/mořská oblast

VI Chráněné území s udržitelným využíváním přírodních zdrojů

4.2. Evropská unie

Pokud je řeč o Evropě, na prvním místě je vhodné zmínit definici divočiny, se kterou pracuje Evropská unie. V rámci EU neexistuje žádná závazná legislativa, která by upravovala ochranu divočiny. V EU je legislativní ochrana přírody orientována především na ochranu biodiverzity, o čemž svědčí dvě zásadní evropské směrnice: evropská směrnice o ochraně ptactva (tzv. Bird Directive, Směrnice Rady č. 79/409/EHS z 2. dubna 1979 o

ochraně volně žijících ptáků) a směrnice o ochraně přírodních stanovišť (tzv. Habitat Directive, Směrnice Rady č.92/43/EHS z 21. května 1992 o ochraně přírodních stanovišť, volně žijících živočichů a planě rostoucích rostlin).

V nich se tedy přímo o ochraně divočiny nemluví, dle článku 6. směrnice o přírodních stanovištích lze však ochranu divočiny v rámci území Natura 2000 zajistit. Jak je uvedeno v dokumentu *Guidelines on Wilderness in Natura 2000* (2013), tato soustava chráněných území nevyklučuje ekonomickou aktivitu, na většině těchto území tedy management divočiny není vhodný, na některých z nich však ano, zde může být naopak zásadní k naplnění cílů ochrany. V roce 2009 se v Praze v rámci českého předsednictví EU konala konference *Conference on Wilderness and Large Natural Habitat Areas in Europe*, jejímž výstupem bylo *Poselství from Prague* (2009), které žádá ochranu zbytků divočiny v Evropě. Ve stejném roce Evropský parlament přijal rezoluci *Wilderness in Europe*, v níž konkrétně zdůvodňuje potřebu chránit divočinu (European Parliament 2009):

„Jelikož efektivní ochrana a v případě potřeby také obnova posledních oblastí divočiny v Evropě jsou zásadní pro zastavení úbytku biodiverzity do roku 2010“ (překlad autora).

Následně Evropská komise nechala vypracovat a v roce 2013 vydala studii *Guidelines on Wilderness in Natura 2000*, ve které přichází s vlastní definicí divočiny:

„Divočina je oblast, kde panují přírodní procesy. Sestává z přirozených stanovišť a druhů a je dostatečně velké pro efektivní ekologické fungování

přírodních procesů. Jedná se o nepozměněné nebo jen slabě pozměněné území, bez rušivých lidských aktivit či využívání zdrojů, bez osídlení, infrastruktury a vizuálního narušení“ (překlad autora).

Tato definice obsahuje čtyři základní prvky vystihující divočinu: *a) přirozenost, b) nenarušenost, c) nerozvinutost* (z hlediska využívání člověkem) *a d) měřítko*. Dokument dále upřesňuje, co tyto jednotlivé body přesně znamenají. Přirozenost znamená 1) přirozenou vegetaci a s tím související druhovou skladbu a 2) zapojení přírodních procesů. Definice EK klade důraz na měřítko, oblast divočiny by tedy měla být dostatečně velká, což má dva hlavní důvody. Dostatečná velikost území divočiny má pozitivní vliv na diverzitu přírodních ekosystémů (MacArthur, Wilson 1967). Dále je však důležitá i z lidského hlediska, dostatečně velké území vytvoří krajinný celek, což umožňuje vnímat ji jako nenarušený celek. Nenarušenost znamená, že divočina je uchráněna moderních lidských zásahů a kontroly. To často koresponduje s legislativními, administrativními a statutárními opatřeními. Nerozvinutost odkazuje k nepřítomnosti lidských sídel či infrastruktury, která by mohla narušovat ekologické procesy.

Zajímavostí je, že dokument EK (Guidelines on Wilderness in Natura 2000, 2013) definuje i divokou oblast (wild area), která splňuje pouze některá kritéria divočiny a kde může být cílem dosáhnout jen některých kvalit divočiny, případně zde plně obnovit přírodní procesy, aby časem mohla být přiřazena k jádrovým zónám divočiny chráněných území.

Ve zprávě vypracované pro Evropskou komisi (Kuiters et al. 2013), která si klade za cíl poskytnout metodiku ke zmapování oblastí v rámci EU, které mají charakter divočiny, se dále přesněji rozebírají kritéria divočiny. Jádrové

zóny chráněných oblastí divočiny by měly mít například alespoň 3000 hektarů, vysoký stupeň ekologické nedotčenosti, měly by být bez trvalého osídlení, moderní infrastruktury, bez možnosti vjezdu motorových vozidel, bez zásahů do přírodních stanovišť a procesů, bez kontroly požárů (s výjimkou veřejného ohrožení), bez lovu zvěře, bez hospodářských zvířat, bez využívání přírodních zdrojů (těžba dřeva, surovin, ale i sběru plodů), jen s takovou turistikou, která nevyžaduje výstavbu infrastruktury a nezanechává za sebou žádné stopy.

4.3. Nestátní neziskové organizace v Evropě

Podle evropské Wilderness Working Group, která sdružuje profesionální ochránáře z evropských zemí (momentálně patnácti, nejen členských zemí EU), zní pracovní definice divočiny z roku 2011 takto (Guidelines on Wilderness in Natura 2000, s. 14):

„Oblasti divočiny jsou velké nepozměněné nebo jen lehce pozměněné oblasti, kde vládou přírodní procesy, bez lidských zásahů, infrastruktury a stálého osídlení, které by měly být chráněny a spravovány s ohledem k zachování jejich přírodního stavu a k tomu, aby lidem poskytly příležitost zažívat spirituální kvalitu přírody“ (překlad autora).

Mírně odlišná starší definice divočiny od Wilderness Working Group z roku 2010 zní takto (Guidelines on Wilderness in Natura 2000, s. 14):

„Oblasti divočiny jsou velké přírodní oblasti bez lidského osídlení a zásahů, kde vládou přírodní procesy, kde lidé mohou zažít spirituální kvalitu místa způsobem, který oblast zanechá neporušenou dalším generacím, oblasti

jedinečné divokosti, které představují živoucí element evropského přírodního a kulturního dědictví. Oblasti divočiny mohou přinášet významné ekonomické, sociální a environmentální služby místním komunitám“ (překlad autora).

Další definice je od dnes již zaniklé nevládní organizace PAN Parks Foundation, která sídlila v Nizozemí a snažila se o vytvoření evropské sítě národních parků po vzoru těch amerických, jako jsou Yellowstone a Yosemite. V roce 2014 vyhlásila bankrot.

„Oblasti divočiny je možné popsat jako velká teritoria bez zásadního lidského vlivu, jehož nepřítomnost umožňuje průběh přírodních procesů a život divoké zvěře v jejím přirozeném prostředí. Chráněná oblast má ekologicky nefragmentovanou oblast divočiny s rozlohou nejméně 10000 hektarů,

na jejímž území není povolena žádná těžební činnost a kde jediné povolené zásahy jsou ty, které jsou zaměřeny na udržování a obnovování přírodních ekologických procesů a ekologické integrity“ (PAN Parks 2009, s10.-11., překlad autora).

4.4. Zhodnocení definic divočiny

Ve všech zmíněných definicích divočiny, ať už je to The Wilderness Act, IUCN kategorie Ib - území divočiny, definice Evropské komise či evropských nestátních neziskových organizací, nalezneme zmínku o lidské činnosti, lidském vlivu, případně lidském osídlení. Určitým společným bodem je zde to, že divočina zde má být popsána z důvodu vymezení území, na kterých by přítomnost člověka měla být limitována, kde by naopak (a

dalo by se tedy shrnout, že tyto postoje k ochraně přírody mají blíže k realistům než k sociálním konstruktivistům. Takové přístupy vyjadřují v protikladu k činnosti člověka) měly mít průchod přirozené přírodní procesy. Dalo by se tedy shrnout, že tyto postoje k ochraně přírody mají blíže k realistům než k sociálním konstruktivistům. Takové přístupy vyjadřují spíše dichotomii člověk-příroda, kde lidská přítomnost a aktivita je vnímána jako něco, co narušuje přírodní procesy. Za pozornost stojí zmínka o zachování biodiverzity u rezoluce Evropského parlamentu, která se v ostatních definicích nevyskytuje. Jak popisuji ve větším detailu v kapitole 5., otázka biodiverzity je zásadním tématem, kdy odpůrci bezzásahového managementu argumentují jejím úbytkem v takto spravovaných oblastech, někteří autoři však poukazují na to, že v divočině, kde nedochází k žádnému aktivnímu lidskému managementu (například kosení luk, udržování světlého lesa prořízkami, odstraňování invazních druhů), se biodiverzita z dlouhodobého hlediska zvyšuje.

PŘEHLED DEFINIC DIVOČINY S PŘÍHLÉDNUTÍM K EVROPSKÉMU KONTEXTU

5 Rešerše k tématu divočina v českém prostředí

V předešlých kapitolách jsem se pokusil nastínit historické formování vztahu lidí k přírodě či divočině od paleolitu až do dnešní doby, uvést současné postoje k divočině v americké akademické debatě a dále zmínit některé výklady pojmu divočina v evropském prostředí. Ačkoliv má moje práce především teoretický charakter, tak v následující části, ve které se snažím

o výklad pojmu divočina v českém prostředí, jsem se pro nedostatek literatury, která by téma teoreticky reflektovala, rozhodl pro rešerši dokumentů, které se divočinou zabývají. Množství zdrojů, které se určitým způsobem tématu dotýkají, je také poměrně velké a bylo tedy třeba je redukovat do té míry, aby výsledek vyhledávání bylo možné zpracovat v rozsahu bakalářské práce.

K tématu jsem přistupoval bez velké předchozí znalosti české odborné debaty o divočině, proto jsem zvolil formu *literární rešerše*. Jak uvádí Jesson (Jesson et al. 2011, s. 9-13, 103-104), rešerše je vhodná ke shrnutí, zhodnocení

a interpretaci toho, co již bylo k určitému tématu napsáno. Zvolil jsem formu *tradiční rešerše* oproti *rešerši systematické*, která vyžaduje předešlou znalost tématu, má standardizovanou metodu a měla by pracovat se zdroji z recenzovaných periodik, což nebylo vzhledem k oblasti mého zájmu dost dobře možné. Výsledek tradiční rešerše je více subjektivní, výběr zdrojů je na jejím autorovi. K zorientování v problematice je však vhodnější.

Za účelem vyhledání relevantních zdrojů jsem si pro svou rešerši po předběžném prostudování literatury zvolil následující výchozí otázku: *Jaké myšlenkové koncepty se skrývají za používáním slova divočina u aktérů, kteří se k tomuto tématu vyjadřují v českých médiích a odborné literatuře?*

Prvním krokem je jasné vymezení tématu, kterým v mém případě byla *divočina*. Dále jsem se pokusil o základní zmapování výskytu tohoto pojmu v českých médiích. K tomu jsem zvolil vyhledávání slova *divočina* v databázi textů z českých médií Anopress (www.anopress.cz), která obsahuje kromě novinových a časopiseckých článků i doslovné přepisy televizních a rozhlasových relací a zprávy z internetových serverů. Vyhledávání jsem z důvodu aktuálnosti i velkého rozsahu vyhledaného materiálu omezil na poslední přibližně tři roky, tedy od roku 2016 do 31. března 2019. Postupně jsem po vyřazení všech článků (většina z celkového počtu), které nijak nesouvisely s ochranou přírody, začal získávat jednak relevantní aktéry, kteří se k tomuto tématu u nás vyjadřují a dále rovněž konkrétní místa či problémy, kterých se dané články týkaly. Většina článků, které se týkaly ochrany přírody a rovněž tématu divočiny, nějakým způsobem přímo souvisela bud' s projednáváním novely zákona o ochraně přírody a krajiny 114/1992 Sb., která připravovala změny v ochraně přírody v českých národních parcích, případně se jednalo o články věnující se především způsobu ochrany přírody v prvních zónách českých národních parků, které jsou často jako území divočiny vnímány. Další relevantní články se věnovaly některým maloplošným chráněným územím v České republice, v nichž se nehospodaří a lesy jsou zde ponechány přirozenému vývoji. Nejběžnějšími jsou v tomto

kontextu Boubínský prales, Žofínský prales, Hojná voda, Mionší, Salajka, objevují se ale i další území, většinou se jedná o národní přírodní rezervace.

Aktéři vyjadřující se k divočině byli především představitelé národních parků, zástupci Hnutí DUHA, které je v rámci neziskových organizací v debatě o divočině u nás zdaleka nejviditelnější a nejčastěji zmiňované, dále se jednalo o vědce a akademiky. K tématu divočiny se vyjadřují i představitelé Lesů ČR, různá místní sdružení především vázaná na Šumavu, nebo také

v rámci projednávání zmiňované novely poslanci Parlamentu ČR a senátoři, případně komunální politici, tito aktéři však pro mne nejsou příliš relevantní vzhledem k tomu, že jsem se rozhodl pro *konceptuální* tradiční rešerši (Jesson et al. 2011, s. 15), tedy spíše pro snahu o popis a syntézu různých širších koncepcí divočiny, ne jen kritický výčet postojů ke specifickým a partikulárním problémům (často například v médiích šlo v kontextu divočiny výhradně o řešení sporu, zda kácet kůrovcem napadené stromy na Šumavě, na tento problém se většinou omezují i vyjádření politiků, hlouběji či obecněji se k problému divočiny tito aktéři nevyjadřují). Snažím se spíše hledat odpověď na otázku, co je to divočina. Ucelenější koncepty divočiny lze najít u zástupců národních parků, Hnutí DUHA a u vědců a akademiků.

Na základě popsané první fáze rešerše jsem identifikoval další klíčová slova vhodná pro vyhledávání relevantních informací. Oblasti, které jsou popisovány jako divočina, jsou rovněž často označovány jako divoká příroda, bezzásahové oblasti, pralesy, původní či přirozené lesy, mluví se o samovolných procesech či nerušeném přirozeném vývoji, neintervenciálním managementu.

Při dalším vyhledávání informací jsem vybral z první fáze rešerše autory, kteří se dle mého názoru komplexněji vyjadřovali ke konceptu divočiny, vyhledával jsem relevantní texty rovněž podle zmiňovaných klíčových slov na Anopressu a dále v českých periodikách s orientací na environmentální otázky, problémy životního prostředí a ochrany přírody, dále média s tematikou lesnickou. Konkrétně se jedná o tyto zdroje (ve většině z nich Anopress nevyhledává): časopisy Vesmír, Ekolist, Veronica, Fórum ochrany přírody, Lesnická práce, Ochrana přírody, Envigogika, Sedmá generace, Silvarium, Živa, dále Deník Referendum. Dále šlo o webové stránky a periodika národních parků a nestátních neziskových organizací (především Hnutí DUHA). K tomu jsem zohlednil odborné vědecké práce na téma pralesů a bezzásahového režimu, tomuto tématu se v České republice věnuje především Výzkumný ústav Silva Taroucy pro krajinu a okrasné zahradnictví (VÚKOZ), který spadá pod Ministerstvo životního prostředí a provozuje mimo jiné webovou stránku pralesy.cz. V tomto vyhledávání jsem zohlednil texty od roku 2000, které se mi jeví jako ještě dostatečně aktuální a současně to umožňuje vybrat to nejrelevantnější z hlediska zájmu o spíše komplexnější a konceptuálně zaměřené přístupy.

Z několika stovek článků a také různých studií a brožur jsem nakonec po jejich přečtení vybral přibližně třicet takových zdrojů, které se dle mého názoru dostatečně obsáhle a koncepčně věnovaly zvolenému tématu a mohl jsem z nich tedy vyvodit, jak jejich autoři divočinu chápou.

5.1. Pojem divočina v českém prostředí a v mezinárodním kontextu

Začal bych nejprve citátem, který poměrně dobře shrnuje pozici tématu divočina v českém prostředí: „*V české ochraně přírody, případně v českém lesnictví, není divočina termínem, který by byl příliš ustálen a široce přijímán. „Slovo divočina (wilderness) není vědeckým pojmem vhodným pro objektivní zkoumání přírody, má svou kulturní historii, a proto není možné pracovat s ním stejně jako třeba s pojmem ekosystém.“* (Zajoncová 2009).

Česká republika je však součástí širšího evropského kulturního prostředí, proto mnoho českých autorů zmiňuje při snaze popsat význam pojmu divočina u nás současně i celoevropský kontext, případně dává do kontrastu situaci v Evropě a Severní Americe. Je zdůrazňována také důležitost hlubší historické perspektivy. Český lesník a ekolog Igor Míchal (2001) zmiňuje, že pohled na divočinu či divokou přírodu se v Evropě oproti Severní Americe zásadně liší. Pro neolitického člověka byla evropská původní lesnatá krajina spíše překážkou při zajišťování obživy a „*v Evropě proto zůstává divočina dodnes u významné části populace zdrojem archetypické nechuti*“ (Míchal 2001, s. 27). V Evropě je dle Míchala ideálem krajina kulturní, která je i předmětem ochrany a je vhodná pro „měkký turismus“. V Severní Americe oproti tomu byl při osídlování nového kontinentu Evropany na přelomu 17. a 18. století patrný velký kontrast mezi krásou panenské (nebo alespoň tak vnímané) přírody a její rychlou devastací rozmáhající se civilizací. Divočina se zde proto stala předmětem ochrany, dokonce posléze předmětem národní pýchy a symbolem svobody.

V celé Evropě, potažmo tedy i v České republice, je s definicí divočiny snad i díky těmto historickým konotacím problém. Určitý jasný přelom, alespoň na oficiální úrovni, je možné spatřovat například v tom, že Evropský parlament schválil v roce 2009 prohlášení *Divočina v Evropě (2008/2210(INI))*, ve kterém doporučoval členským zemím, aby se zasadily o efektivní ochranu divočiny. Ve stejném roce se v Praze konala konference s názvem *Conference on Wilderness and Large Natural Habitat Areas in Europe*, spolupořádaná v rámci českého předsednictví EU Evropskou komisí (Zajoncová 2009). Na této konferenci byl tématem debat mimo jiné i samotný pojem divočina, neboť se ukázalo, že v rámci Evropy je jeho chápání nejednotné. Je zde navíc rozdíl mezi západní, střední a východní Evropou: „*Zatímco zástupci střední a východní Evropy chápou pod pojmem ‚divočina - panenská příroda‘ (tzv. pristine areas) vsutku původní pralesy nebo lidskou rukou viditelně neovlivněná území, představitelé zemí západní Evropy mají zažitou představu, že divočinou mohou být i oblasti lidmi již přeměněné nebo zničené, v nichž se však člověk rozhodl znovu nastartovat základní přirozené procesy (tzv. restoration areas).*“ K divočině se tak dají kromě panenské přírody řadit i bezzásahové oblasti (alespoň 50 let), bez ohledu na to, jestli se jedná o v minulosti člověkem neovlivněná místa. Dle klasifikace IUCN by divočině neměly příslušet jen kategorie Ia - přísná přírodní rezervace a Ib - divočina, ale i kategorie II - národní park (Vavřínová 2009).

Zajímavou perspektivu na českou divočinu přináší zoolog a politik Mojmir Vlašín. V článku s názvem *Malá a velká divočina* dává do kontrastu situaci v Severní Americe a Evropě (potažmo ČR): „*Podle amerického konceptu jsou chráněna lidskou činností nedotčená či málo dotčená přírodní území v řádu tisíců kilometrů čtverečních, aniž by nutně bylo stanoveno, jak má*

příroda vypadat. V Evropě přichází člověk, aby usměrňoval přírodu v územích řádu desítek či stovek hektarů. Neustálými zásahy ji nutí, aby byla přírodnější a hezčí, a pokud se vyvíjí jinak, považuje to div ne za katastrofu.“ (Vlašín 2009). Jako šanci vybudovat u nás velkou divočinu vnímá Vlašín situaci na Šumavě po roce 1989, i zde však převzali správu nad národním parkem lesníci, kteří se nedokázali ztotožnit s myšlenkou neregulování přírody. Území bylo rozděleno na 135 malých kousků prvních zón, okolo nichž se zasahovalo. Takovéto pojetí malé divočiny má i vzhledem k po tisíciletí silně ovlivňované české krajině svou tradici a většinou v našich podmínkách i důvod. Vlašín (2015) také upřesňuje, že v Severní Americe se jako divočina vnímá velké území, v němž lidé buď nežijí, nebo jej neovlivňují, což v Evropě mimo Island či Skandinávii prakticky nenalezneme.

25. března 2015 se v Praze uskutečnilo diskusní setkání Fóra ochrany přírody (český časopis věnující se tématům souvisejícím s ochranou přírody), kde byla přijata shoda na této definici: „Divočinou rozumíme území ponechaná samovolnému vývoji.“ (Utinek 2018). Jak dále píše Utinek, tato definice je však poněkud nejasná. Pokud se má jednat o přírodu bez zásahů člověka, patří k těmto zásahům i regulace stavů zvěře, hašení požárů, případně opravy stávajících cest atd.? Utinek sám navrhuje výklad, že bychom neměli do divočiny nic přinášet a ani z ní nic odnášet. Konkrétně by mělo jít o „*striktní zamezení pohybu hmoty a energie dovnitř či ven z předem vymezeného ekosystému nebo jeho části*“ (Utinek 2018, s. 31).

5.2. Sociální konstruktivismus v českém pojetí divočiny

Ekolog Radim Hédla mluví o divočině jako o území, které vnímáme jako historicky nedotčené člověkem, což ale u nás v dnešní době již neexistuje. Zmiňuje, že jako divočina se u nás vnímají bezzásahové první zóny národních parků a malá izolovaná území a jde vždy o lesy (jde o několik míst v ČR v řádu desítek hektarů, kde je bezzásahový režim, jedná se o dohodu mezi AOPK a Lesy ČR, viz například Stejskal 2008 - poznámka autora). Ty však (jak se v minulosti i stalo) mohou být zničeny například během vichřic či orkánů, proto je dle Hédla nutné za divočinou vidět ne například konkrétní les, ale spíše proces, tedy *divokost*. Měli bychom divočinu jakožto představu o člověkem nedotčeném a stabilním, neměnném území zavrhnout, mělo by to být spíše něco, co vzniklo silami přírody a není pod kontrolou člověka. Měli bychom chránit *divokost*, tedy proces, ne jen původní horské pralesy, ale například i místa ve vojenských újezdech, místa, na nichž dochází k sukcesi a „obnově“ přírody. Divočina je dle něj kulturní koncept, kde: „je *příroda bez člověka, kde se od věků nic zvlášť rušivého neděje*“, což je ovšem nereálný a umělý konstrukt (Hédla 2009). Podobně se vyjadřuje Zajoncová (2009), když tvrdí, že možná proto se divočina vzpouzí definici, protože spíše než o konkrétní stav se jedná o dynamický proces, princip *divokosti*. Nemá smysl stále hledat člověkem nedotčené kouty přírody a vidět divočinu jen v nich. Určitou paralelu k těmto autorům nabízí i biolog David Storch, dle něj divočina jakožto místo oproštěné od člověka již neexistuje. Dále se vyjadřuje, že: „*Není tu na jedné straně nějaká ‚správná‘ divoká příroda a proti ní člověk se svou civilizací, ale spíše provázané a nepředvídatelné tkanivo vlivů a interakcí mezi kulturou, civilizací a tím, čemu jsme si navykli říkat ‚příroda‘.*“ Člověka od přírody nelze oddělit, dichotomie člověk-

příroda je nesmyslná (Storch 2017). Zde vidíme podobnost se sociálními konstruktivisty. Storch je ale i proti prosazování *divokosti*. Té je na celoplanetární úrovni v procesech, které nikdy nedokážeme kontrolovat, více než dost. Naopak problémem je dle Storcha to, že krajina zarůstá, tedy vlastně v tom, že divočina vůbec vzniká. Důležitá je snaha o zachování biodiverzity a udržování drobné krajinné mozaiky, která bude simulovat hospodaření našich předků. Žijeme v antropocénu a naše krajina je již na zásahy člověka příliš adaptovaná (Storch 2016).

Další autoři, které by bylo možné přiřadit k sociálnímu konstruktivismu, jsou socioložka Tereza Stöckelová a biolog Jiří Sádlo. I u nich najdeme myšlenku, že divočinu, případně „původní“ či „správnou“ přírodu není možné definovat. Stöckelová se vyjadřuje k problematice ochrany přírody v Národním parku Šumava, kde vznikl díky kůrovcové kalamitě spor o to, zda těžit napadené dřevo i v první zóně NP, která měla být původně bezzásahová. Dle Stöckelové však v současné době a zvláště ještě ve střední Evropě není vůbec možné o bezzásahovosti mluvit. Národní park, který prosazuje bezzásahovost, je v našich podmínkách sám o sobě (nákladným) projektem, který vyžaduje aktivní politiku na určitém území. I bezzásahovost je zásah, který na nějakém území koordinuje činnost, je experimentem, který vychází z přesvědčení, že na dané území patří konkrétní původní vegetace, kterou však mají určit vědci atd. (viz například kategorizace přírodních lesů v kapitole 5.3). Každé místo na našem území už je do jisté míry produktem lidského hospodaření a bezzásahovost je tedy jen určitá naše nová politika, jak dané místo spravovat. Jak píše Stöckelová: „*Národní park zahrnuje, uspořádává a nově propojuje smrk ztepilý, kůrovce, turisty, místní obyvatele,*

dřezpracovatelské podniky a vlastníky sousedních lesů v Rakousku." (Stöckelová 2004, s. 94). I aktivity protestujících proti kácení jsou určitým zásahem do situace, vyjadřují jejich představu o tom, jak by měla krajina v NP vypadat. Za současného stavu evropské krajiny s nepůvodními druhy a při existenci globálního oteplování je i bezzásahovost zásahem a vyjádřením určité politiky. V tomto kontextu zajímavým způsobem podporuje pohled Stöckelové skutečnost, že podle dohody mezi AOPK a Lesy ČR je bezzásahová území nutné monitorovat, což je poměrně nákladná záležitost, která brání vyhlášení většího množství takovýchto území (Stejskal 2008).

V českém prostředí by se k dalším autorům, jejichž myšlenky nesou stopy sociálního konstruktivismu, dal přiřadit již zmiňovaný botanik Jiří Sádlo. V článku s názvem *Neolit skončil, zapomeňte* vyjadřuje myšlenku, že změny ekosystémů, kterých jsme v současnosti svědky, jsou sice velmi výrazné, jejich pravá podstata je však často nepřesně pojmenována. Jako negativní jev dle něj bývá označována apofytizace, tedy rozšiřování invazivních druhů rostlin v krajině (i když původních), které tímto současně vytlačují jiné druhy. Sádlo však vyjadřuje názor, že invaze jsou v přírodě něčím zcela přirozeným, celá příroda je dokonce vždy jen výsledkem invazí některých druhů. To, že se tím krajina mění, ovšem nemusí nutně znamenat, že jde o negativní jev. Lidé často vychází (zde společný prvek se sociálním konstruktivismem)

z pocitu, že krajina by měla správně vypadat tak, jak ji znají z dřívějšíka (například z doby svého dospívání). Na této podobě krajiny však není nic objektivně správného, krajina se vždy měnila působením přírodních procesů nebo později působením člověka již od počátku neolitu před více než deseti tisíci lety a její proměny samy o sobě nejsou nic špatného. Můžeme dnes

řící, že sice nastala nová éra ve vývoji ekosystémů, co ale přesně z dlouhodobého hlediska přinese, to dnes říci ještě nedokážeme (i když Sádlo vnímá tyto procesy také negativně, ale z jiných důvodů) (Sádlo, Pokorný 2004).

Dle indoložky a etnozoložky Hany Novákové (2015) je divočina také kulturní konstrukt, který vznikl ve spojitosti s dobrodružnými výpravami cestovatelů a kolonizátorů, kteří „objevovali“ nové kontinenty a tamní exotickou přírodu vnímali jako divočinu (ačkoliv tam často žili domorodé kmeny). Dle Novákové je třeba nevnímat divočinu jako autentické místo v národních parcích a na zbytku země nechat „prostor pro industriální běsnění“. K divočině by měly patřit i brownfieldy a místa vyznačující se přírodní rozmanitostí. Neměli bychom divočinu rozdělovat na dobrou a špatnou (více či méně původní).

Jak zmiňuje Míchal (2001), divočina může být buď pustá oblast bez cest, nekultivovaná a neobydlená lidmi (takovou u nás nenajdeme), nebo rezervace či část zahrady určená spontánnímu vývoji. Co je divočina není univerzálně definovatelné, ale závisí na konkrétních ekonomických, sociálních

a kulturních podmínkách. Míchal je také autorem u nás poměrně známého citátu: „*Divočinu nelze ex definitione vytvořit, lze ji pouze připustit*“ (Míchal 2001, s. 27).

Český biolog Vojtěch Novotný uvádí, že podle našich běžných představ je divočina přírodní, člověkem nekontrolovaná krajina. Opravdová člověkem neovlivněná místa již na planetě sice těžko najdeme, avšak za *divokou* je možné považovat celou planetu s jejími pro nás nekontrolovatelnými

mechanismy. Vnímání divočiny je rovněž kulturně podmíněné, v Evropanech budí pohled na poslední zbytky relativně nedotčené evropské přírody emoce a probouzí chuť je chránit, například ale obyvatelé Nové Guineje berou divočinu jako něco všudypřítomného, podobně jako my plevel (Novotný 2017).

5.3. Umírnění realisté v českém prostředí

Prakticky mezi všemi českými autory panuje shoda na tom, že už u nás v současnosti nelze najít území, které by nebylo člověkem ovlivněno. Dokonce i autoři mapování současných přirozených lesů v ČR u původních lesů, tedy nejvyšší kategorie z hlediska neovlivnění člověkem, uvádí, že se jedná o člověkem *téměř* neovlivněný les. Takových lesů je dnes v ČR navíc celkově přibližně 0,1% (Vrška et al. 2018).

Přesto, že již nemůžeme u nás (a v podstatě nikde na světě) najít místa, která by nebyla alespoň nepřímo ovlivňována člověkem, můžeme se pokusit chránit přírodu, která byla v minulosti *co nejméně* ovlivněna člověkem, případně můžeme i divočinu nechat nově vzniknout tím, že přestaneme na nějakém území zasahovat (a nemusí na něm ani být potenciální přirozená vegetace) (Vrška 2016, Šamonil 2017). V českém prostředí nelze zcela jednoznačně odlišit v přístupech autorů zabývajících se divočinou konstruktivismus od realismu, je zde jisté překrývání názorů. V této kapitole mluvím o umírněných realistech především proto, že se jedná o názory (většinou biologů), kteří se snaží jednak o vznik bezzásahových chráněných území, kde bude přítomnost člověka velmi omezena, kde bude důraz na samovolné procesy. Současně se snaží najít jistou definici divočiny či pralesů na základě měřitelných či relativně objektivních parametrů. Na

rozdíl

od některých autorů v předchozí podkapitole se nezabývají městskou divočinou, dále také na rozdíl od Storcha zdůrazňují více aspekt nezasahování, ponechání přírody ke spontánním procesům. V ochránářských kruzích by se dal tento názorový kontrast také označit jako snaha o zachování biodiverzity (jejímž velkým zastáncem je například právě Storch)

v protikladu k přirozeným (samovolným) procesům. Mnoho druhů či biotopů je vázáno na zásahy člověka či hospodaření v krajině, zastánci divočiny ovšem argumentují, že bezzásahovost v dlouhodobém horizontu a na dostatečně velké rozloze k nárůstu biodiverzity povede, i když možná jiné, než jakou známe z dnešní kulturní krajiny, proto na určitých územích uznávají důležitost aktivního managementu (např. Härtel, Křenová 2009, Šamonil 2017). Zajímavým příspěvkem k tématu je i článek biologa a ekologa Jana Plesníka (2018), v němž zmiňuje skutečnost, že podle současné vědy se i přirozené ekosystémy neustále v čase proměňují, jejich fungování ale stále dost dobře nerozumíme a proto je třeba praktikovat tzv. adaptivní management, tedy způsob ochrany přírody, který nemá předem striktně daná pravidla, ale vždy po nějaké době vyhodnocuje, jaký vliv určitá opatření měla. Je třeba připustit i disturbance (i lidské). Striktní chráněná území, kde se za každou cenu snažíme eliminovat jakékoliv zásahy zvenčí, jsou vlastně něčím nepřirozeným. Současně i zastánci chráněných území divočiny uznávají, že: *„Rozhodnutí se pro bezzásahový režim je vždy arbitrární rozhodnutí, tedy společenský (kulturní) akt.“* (Vrška 2016, s. 23).

V souvislosti s definováním divočiny se lze setkat často i s dalšími pojmy jako přirozené procesy, samovolný vývoj, přirozený vývoj, ponechání

samovolnému vývoji, dále je divočina v našich podmínkách dávána do souvislosti s národními parky, především jejich prvními zónami (viz např. Utinek 2018). Můžeme se také setkávat se slovy jako bezzásahový režim, často se jako ekvivalent k divočině v českém prostředí používá pojmu prales. Co tedy tyto konkrétní pojmy znamenají?

Definice národních parků podle zákona o ochraně přírody a krajiny 114/1992 uvádí v § 15 odst. 1, že se jedná o „*rozsáhlá území s typickým reliéfem*

a geologickou stavbou a převažujícím výskytem přirozených nebo člověkem málo pozmeněných ekosystémů...“, v odst. 2 že „...využití národních parků musí být podřízeno zachování jejich ekologicky stabilních přirozených ekosystémů odpovídajících danému stanovišti a dosažení jejich přirozené biologické rozmanitosti“ a v odst. 3 „*dlouhodobým cílem ochrany národních parků je zachování nebo postupná obnova přirozených ekosystémů včetně zajištění nerušeného průběhu přírodních dějů v jejich přirozené dynamice na převažující ploše území národních parků*“ (Zákon č. 114/1992 Sb., § 15 odst. 1). Už v této definici lze nalézt mnoho aspektů, které odpovídají zmiňovaným definicím divočiny, ať jde o přirozené ekosystémy, přirozenou biologickou rozmanitost či nerušený průběh přírodních dějů. Například v *Plánu péče o Národní park Podyjí a jeho ochranné pásmo* (Reiterová, Škorpík 2012) nalezneme rovněž definici předmětu ochrany, kterou jsou mimo jiné samovolné procesy. I v české legislativě tedy najdeme principy, které jsou ve shodě s ochranou divoké přírody. Jde spíše o vymezení území, která budou vyjmuta z běžného společenského života, můžeme zde tedy nalézt dichotomii člověk-příroda. Pokud máme přírodu chránit, musíme se ji

pokusit pokud možno ochránit od lidských vlivů (i když to zcela důsledně není možné, obzvláště v českém prostředí).

Vrška a Hort (2003a) poukazují na roztříštěnost v používání pojmů v ochraně přírody a lesnictví ve spojitosti s přirozenými lesy. Dále popisují, co znamenají jednotlivé definice divočiny. *Přirozený vývoj* znamená oproštění od přímých i nepřímých (např. imise, vysoké stavy spárkaté zvěře) lidských vlivů, tento stav je však v dnešní době již nereálný. Nepřímé vlivy jsou dnes prakticky všude a nelze je ani dostatečně posoudit. Pro absenci přímých vlivů tak autoři používají jako synonyma *samovolný či spontánní vývoj*. Jak uvádí prováděcí předpis k zákonu o ochraně přírody a krajiny (č.114/1992 Sb.), vyhláška č.64/2011 Sb., *samovolné procesy* zahrnují absenci přímých vlivů

v současnosti (tj. především pěstebních prací, výchovy a obnovy porostů, zásahů proti škodlivým činitelům včetně provádění nahodilých těžeb), současně ale zahrnují ovlivnění člověkem v minulosti a nepřímé vlivy v současnosti. Trochu odlišně ponechání samovolnému vývoji akceptuje dokonce i přímé vlivy v současnosti, pokud jsou namířeny k eliminaci nepřímých vlivů (likvidace invazních druhů, snížení stavů spárkaté zvěře). Vrška a Hort, Šamonil či Utinek se shodují také na tom, že v divočině nejde o ochranu či zakonzervování určitého stavu, ale umožnění stálých změn. Jak píše Utinek (2018, s.31): „...jde o nepřetržitý chaos a změnu, zrození a zánik, nikoli v řádu našich dnů, let, či životů, ale v obdobích mnohem delších“.

Jak uvádí Křenová a Härtel (2009), pojem divočina se u nás začíná více používat i v reakci na evropské iniciativy za ochranu divočiny (jako Wild Europe nebo dnes již zaniklá organizace PAN Parks). Tento pojem však u

nás v minulosti především mezi přírodovědci nebyl běžný, jak dokládá ve svém textu, snažícím se o objasnění terminologie spojené s přirozenými lesy či pralesy Vrška a Hort (2003a). Podávají historický přehled definic za posledních přibližně sto let v českém prostředí, pro jejich velké množství uvádím jen zobecnění, že u naprosté většiny autorů (většinou lesníků) bylo používáno slovo prales v mírně odlišných definicích, které však vždy obsahují nějakou formou vyloučení vlivu člověka. Dále se objevují spojení jako přírodní les, nepěstěný les, přirozený les, původní les, neporušené porosty, samovolný vývoj, spontánní vývoj a přirozený vývoj. Na základně vyhodnocení tohoto vývoje českého pojmosloví navrhli Vrška a Hort (2003a) kategorizaci přirozených lesů, která je obsažena i ve vyhlášce č.60/2008 Sb. Podle stupně neovlivnění člověkem řadí k přirozeným lesům u nás původní lesy (prakticky bez přímých lidských vlivů v minulosti, u nás asi 0,1 % všech lesů), přírodní lesy (les vzniklý přirozenými procesy, ale v minulosti člověkem ovlivňovaný) a přírodě blízké lesy (mohly vzniknout i cíleně vlivem člověka, ale jejich dřevinná skladba odpovídá stanovištním poměrům). Jako základní čtyři kritéria přirozených lesů platí absence přímých vlivů v současnosti, přítomnost odumřelého dřeva, převažování stanovištně původní dřevinné skladby a z nepřímých vlivů u původních lesů absence přemnožení spárkaté zvěře. V těchto parametrech však není uvedena prostorová a věková struktura (Vrška, Hort 2003b). Lesy splňující tyto parametry bývají v člancích mnoha autorů (např. pracovníci VÚKOZ, zmiňované práce Vršky, Horta, Šamonila) často označovány jako divočina, případně jako území ke zřízení divočiny vhodná.

Se zajímavým pojmem *starobylý les*, převzatým z anglickojazyčného prostředí, přichází Szabó a Hédl (2010). Jde v protikladu k pralesu o území, které bylo vždy, alespoň pokud jsme schopni to historicky doložit,

využíváno jako les, i když na něm mohla probíhat i těžba, les mohl být v jeden moment dokonce celý vykácen a znovu osázen. I tak má tento termín dle autorů své opodstatnění, půda lesa si i po vykácení stromů udrží určité vlastnosti (například přítomnost semen původních stromů v půdě), pokud je nadále využívána jako les.

5.4. Hnutí DUHA a projekt Česká divočina

Hnutí DUHA (dále HD) je v médiích v souvislosti s divočinou poměrně často zmiňováno (často například v souvislosti s prosazováním bezzásahovosti

v NP Šumava). V ochraně divočiny jde dle HD o zachování relativně původní přírody, scelení jejích fragmentů a dále využití přírodních procesů k obnově původních ekosystémů v místech již člověkem pozměněných. Jde o uchování průběžných proměn divokých ekosystémů a přírodních procesů, obnovu přirozené dynamiky přírodních biotopů. HD za divočinu označuje české pralesní rezervace (jako například Boubínský prales, Žofínský prales), dále pak malá bezzásahová území, která každý rok vyhlašuje AOPK ve spolupráci s Lesy ČR. Jedná se také o bezzásahová území v národních parcích.

HD

v současnosti prosazuje vyhlášení několika dalších větších území divočiny o rozloze až desítek tisíc hektarů. Nešlo by o území bez lidí, ale naopak vhodná pro turistiku. Taková divočina by se vyznačovala přirozenými disturbancemi, ploškovou mozaikou a střídáním lesa s otevřenými plochami, došlo by zde i k nárůstu biodiverzity. Nejde ovšem o návrat k nějakému původnímu člověkem neovlivněnému stavu, to v dnešním světě není ani možné, budou přetrvávat nepřímé vlivy. Nová území divočiny u nás mají vzniknout na pokud možno neobydlených místech (například bývalé

vojenské újezdy). Česká divočina je v koncepci HD něco jiného než například boreální les či arktická tundra s rozlohou desítek tisíc kilometrů čtverečních. Za určitých podmínek by bylo možné v území divočiny zasahovat, například proti nepůvodním druhům. Dle klasifikace IUCN by daná území spadala do kategorie I (přísná přírodní rezervace/oblast nedotčené divoké přírody) nebo II (národní park) (Kotecký et al. 2016). Ve studii Česká divočina (Hnutí DUHA 2016) jsou vybrány potenciální lokality vhodné k ponechání samovolnému vývoji. Mají mít rozlohu více než tisíc hektarů, neměly by mít na svém území silnice či zástavbu, ani bezlesí či frekventované turistické cesty.

6 Diskuze

V následující části bych chtěl dát do souvislosti některá zjištění, která vyplývají z mého předešlého textu, s vybranými výzkumy z posledních let, které nějakým způsobem souvisí s tématem divočiny.

Z hlediska mého tématu se jeví jako velmi relevantní skotský výzkum zabývající se tématem *rewilding* (obnovou divočiny) na skotské vysočině (Deary a Warren 2017). Konkrétně šlo o rozhovory jednak s lidmi zapojenými do ochrany přírody v regionu a také o vlastníky velkých pozemků. Především cenná je však tato práce vypracováním poměrně komplexní metodiky hodnocení postojů k divočině, na které se ukazuje, že ačkoliv na obecné rovině může být pro mnoho lidí jednoduché říci, že máme rádi (divokou) přírodu, ve chvíli, kdy chceme přijmout konkrétní formu managementu (pod což spadá i neintervenci management), se ukazují zásadní rozpory v možných přístupech. Není těžké prohlásit, tak jak to učinili například účastníci konference o divočině v Praze v roce 2009, že by se evropské instituce měly o divočinu lépe starat a přispět k její ochraně (Stejskal 2009). Podobné výroky mohou v obecné politické rovině působit sympaticky, mají však vůbec oporu v nějakých konkrétních a reálných opatřeních, nebo jinými slovy, dávají taková slova vůbec smysl?

Deary a Warren (2017) ve svém (počtem respondentů velmi omezeném) výzkumu ukazují, že neexistuje žádná shoda na tom, k čemu by měla divočina směřovat a jak by měla vypadat. Zvláště, což je aktuální i u nás, je tyto cíle obtížné stanovit v kulturně změněné krajině. Dobrým příkladem

jsou způsoby, jakými by byla divočina znovu obnovována v krajině Skotska, která je již tisíciletí pod intenzivním vlivem člověka. Patří do divočiny historické památky, nebo tradiční neintenzivní hospodaření v krajině, včetně rybaření nebo honitby? Patří tam omezování stavů spárkaté zvěře, která se pase

na semenáčcích stromů a může zabránit vzniku nového lesa? Problémem je zasahování do divočiny, jako například oplocené obory na ochranu rostlin před zvěří apod. Záleží na naší *motivaci* pro vznik divočiny. Ta může být ekologická (zdravý ekosystém), socio-ekonomická (systémové služby), etická (napravit škody na přírodě), ekocentrická (vnitřní hodnota přírody) či spirituální (duchovní obohacení spojením s divokou přírodou). Podstatné jsou i naše *cíle*. Buď preferujeme minimalizaci viditelného lidského působení, nebo rekreační využití (čili spíše dojem divokosti), samotné přírodní procesy (stáhnout se a nechat přírodu se vyvíjet jakkoliv), může to být

i znovuzavedení predátorů.

Pokud zobecníme závěry Deary a Warrena, tak objevíme konfliktní linie značně analogické k problémům, na které jsem narazil u českých autorů, či ve sporu konstruktivistů a realistů v severoamerickém prostředí. Je lepší „čistá“ nebo „nová“ příroda, estetická nebo ekologická hodnoty krajiny, biodiverzita nebo autonomie přírody, oddělení nebo propojení lidí a přírody, management nebo bezzásahovost, minulost nebo budoucnost (zachování určitých aspektů historie či kultury)? V evropské kulturní krajině bude toto rozhodování vždy složité a nejednoznačné a bude probíhat v prostředí vyvíjející se plurality názorů. Dobrý příklad pro toto tvrzení je možné vyvodit z v předešlé kapitole zmiňovaných postojů českých autorů, u kterých je pozoruhodné, že u nich nelze načrtnout tak jednoznačnou dělicí

linii mezi konstruktivistickými přístupy a realistickými jako například v USA, neboť i realističtější zaměřené přístupy přijímají skutečnost, že ochrana divočiny je u nás vždy arbitrárním a kulturním aktem, i když stále můžeme podle nějakých objektivně stanovených parametrů rozhodnout o tom, která část naší krajiny je relativně divoká a na základě toho tato území nějakým způsobem vyloučit z běžného života společnosti (zachovat dichotomii člověk-příroda). Naopak David Storch by spíše blíže pohledu sociálních konstruktivistů navrhoval v krajině správný management z hlediska biodiverzity a tedy přítomnost lidí.

Dalším zajímavým výzkumem z hlediska mé práce jsou *Lesy očima laické a odborné veřejnosti* (Stachová 2018). Při zkoumání veřejného mínění a názorů odborníků rozlišuje na sociální konstruktivisty a realisty, všeobecně řadí k sociálním konstruktivistům odborníky z lesnické praxe a k realistům spíše přírodovědce (je zde tedy i pochopitelný kontrast v zájmech, kdy lesníci mají na starost hospodářské využívání lesa, přičemž u vědců hraje roli spíše čistě odborné hledisko). Podle konstruktivistů to, jak lesy vypadají, závisí na společnosti a nedá se objektivně určit, jak mají vypadat. Realisté oproti tomu tvrdí, že přírodní vědy mají dostatek poznatků, kterými se lze řídit. Konstruktivisté zdůrazňují užitek z přírody, těžbu zdrojů, kdežto realisté vnímají jako důležité uchování integrity a zdraví ekosystému, jedná se rovněž o konflikt mezi tím, jestli jsou environmentální problémy objektivní realitou, nebo subjektivním míněním. Konstruktivistické postoje mají spíše lesníci, kdežto realistické jsou typické pro přírodní vědy. Dle Stachové se veřejné mínění poslední dobou obrací spíše na stranu realistů, preferují spíše ochranu přírody před důrazem na její ekonomické využití.

Tento výzkum je zajímavý ve světle mých zjištění z rešerše českých zdrojů. Čeští autoři, které jsem zařadil ke konstruktivismu, nejdou tak daleko, že by explicitně zdůrazňovali potřebu utilitárního přístupu k přírodě. Ovšem lze se jen domnívat, co se skutečně skrývá za postojem, že je třeba spíše udržet v krajině lidské hospodaření (a biodiverzitu), případně jaké jsou implikace toho, že odmítneme divočinu jako oázu panenské přírody a pojem relativizujeme tím, že za divočinu označíme *divokost*, což může znamenat, že i opuštěný lom se může stát divočinou (která není horší nebo lepší než ta „původní“), nebo že za divočinu označíme nekontrolované přírodní procesy jako takové (a proto se není třeba o divočinu speciálně strachovat, protože může vždy znovu vzniknout). Samozřejmě nemusí jít o záměrné snahy o ničení přírody či odmítání bezzásahových rezervací jako takových, otázkou je, kam by tyto postoje vedly z dlouhodobého hlediska. Pozoruhodným výsledkem zmíněného výzkumu je také to, že 85% lidí deklaruje, že mají rádi divokou přírodu, současně ale 73% vadí v lese popadané stromy. Lidé také většinou preferují přírodě blízké hospodaření v lesích, jen 14% však ví o existenci standardu FSC. Dle lesníků tak jsou lidé ovlivněni názory environmentálně zaměřených organizací, ale vlastně přírodě nerozumí. Zvláště v české kulturní krajině, kde je forma péče o přírodu politickým rozhodnutím, bude na názorech veřejnosti vždy záležet.

Tyto závěry potvrzuje další český průzkum veřejného mínění, který byl realizován v rámci informačního projektu *Příroda, koho to zajímá*, v němž byli dotazováni respondenti s vyšším vzděláním, vyššími příjmy a bydlištěm v Praze (důvodem bylo zaměření projektu na lidi více využívající internet, což tato socioekonomická skupina splňuje) (Ptáčková, Dušková 2016).

Výmluvný název článku referujícího o výstupech tohoto výzkumu zní *Vzdělání Češi mají rádi přírodu, o její ochraně toho ale mnoho neví*. 53% respondentů by si mezi divočinou a upraveným městským parkem vybralo rozhodně nebo spíše divočinu a 35% něco mezi tím, avšak dvě třetiny by se současně neobešly bez značených tras a většina dává přednost místům, kde je to upravené a není tam nepořádek (odpadky). Jen 11% respondentů je schopných vyjmenovat všechny čtyři české národní parky. Takové závěry svědčí o tom, že povědomí o tom, co znamená divočina v českém prostředí, není mezi veřejností vysoké.

Ve výzkumu *Ochrana divoké přírody očima české veřejnosti 2015* (Krajhanzl, Skalík, Špaček, Chabada, Čada, Lechnerová, & Svobodová, 2015) byla divočina pro respondenty definována jako přístupné oblasti, které jsou ponechány nerušenému přírodnímu vývoji bez zásahů člověka, tedy bez staveb a lesnického nebo zemědělského hospodaření. 44% veřejnosti rozhodně nebo spíše souhlasí s tím, aby se v ČR rozšiřovala území

s divočinou, 71% si myslí, že je potřeba chránit divokou přírodu v ČR. Nedostatečnou informovanost mezi veřejností ilustruje i zjištění, že podle respondentů se divočina nachází na přibližně 10 % českého území, ideální stav by byl okolo 13%, reálně se u nás (dle tohoto výzkumu k roku 2015) divoká příroda však rozkládá na pouhých 0,3% plochy republiky. Z výpovědí autorů, které jsem v kapitole 5.2 zařadil ke konstruktivistům, můžeme mít dojem, že v ČR se až nebezpečně rozmáhá koncept divočiny a bezzásahovosti, který ohrožuje tradiční českou krajinu, při pohledu na reálnou velikost bezzásahových oblastí u nás je však tato obava spíše bezpředmětná. Je otázkou, nakolik má velké nadhodnocení existence divoké

DISKUZE

přírody u nás vliv na výskyt názorů, které pokládají rozšiřování či prosazování divočiny za zbytečné nebo škodlivé, a to i mezi odborníky.

7 Závěr

Moje práce si kladla za cíl zmapovat historická východiska z hlediska vztahu lidské civilizace k divočině či divoké přírodě, dále současnou debatu o divočině. Pro orientaci v základních teoretických východiscích jsem použil práce severoamerických autorů a také aktuální přístupy k divočině v Evropě. Navázal jsem rešerší u českých autorů, přičemž mi šlo o to dát přístup k tématu divočiny v ČR do mezinárodního kontextu.

Oelschlaeger ve svém historickém přehledu přichází v zásadě s jednoduchou dichotomií, která je mezi paleolitickou a neolitickou kulturou. Podrobně sice analyzuje starověké civilizace, kulturu a myšlení středověku i novověku, nakonec ale přichází s názorem, že vše, co se událo po rozšíření zemědělského způsobu života, už patří do našeho moderního kulturního projektu. K pochopení divočiny z něj však musíme vykročit, mimo náš jazyk a historii, vstoupit do postmoderního myšlení. Žádný konkrétní návod Oelschlaeger nepředkládá, jen to, že musíme jít až ke kořenům našeho způsobu života a tam se pokusit o změnu, měli bychom vlastně předefinovat naši kulturu za posledních několik tisíc let. Civilizace od starověku až dodnes byly k divoké přírodě spíše odmítavé, podobně líčí až na výjimky (František z Assisi, Rousseau) středověkou a novověkou kulturu Kirchhoff a Vicenzotti. Obrat k obdivu divoké přírody nastává až ve Spojených státech amerických 19. století, především u autorů jako Thoreau, Muir a později Leopold. Zde byl také v roce 1964 schválen The Wilderness Act, první zákon na světě vymezující explicitně ochranu divočiny.

Evropa tento „trend k divočině“ zahájila až v posledních desetiletích, evropská převážně kulturní krajina také dává pro přístup k divočině jiná východiska. Dnes však i zde působí řada organizací snažících se o propagaci či uchování divočiny, tyto snahy v posledních letech rovněž podporují instituce Evropské unie, i když závazná legislativa dosud chybí.

V současné americké debatě o divočině lze rozlišit dva hlavní myšlenkové směry, kterými jsou sociální konstruktivismus a realismus (materialismus). Zásadními rozdíly v těchto přístupech je postoj k přítomnosti člověka v divočině, respektive sociální konstruktivismus tím, že vlastně existenci divočiny v podstatě popírá, přiznává lidem jakožto přírodní síle jako každé jiné možnost hospodařit kdekoliv na planetě, i když jak zdůrazňuje Callicott, mělo by to být hospodaření udržitelné (inspirované tradičními kulturami). Jde tedy o odmítnutí dichotomie člověk-příroda, která má kořeny v židovsko-křesťanské tradici. Realistka Crist oproti tomu v této dichotomii vidí úctu k přírodě. Belsky zdůrazňuje spíše sociální spravedlnost v ochraně přírody a navrhuje přenést odpovědnost za ni pokud možno na místní obyvatelstvo, zastává zahrnutí především tradičně hospodařících komunit do definice divočiny, odmítá současně technokratické vymezování rezervací pouze na základě přírodních kvalit, důraz musí být vždy na život lidí. Turner proti tomu navrhuje vytvoření velkých rezervací, kam pokud možno nebude zasahovat žádnou formou moderní civilizace.

Zajímavý je kontrast americké debaty o divočině a té české. V naší zemi pojem divočina nemá v ochraně příliš dlouhou tradici, jak ukazuje například Vrška a Hort, běžnější bylo například označení prales. V posledních letech se u nás ovšem používání pojmu divočina rozmáhá a s tím i určité

specifické postoje. Napříč názorovým spektrem (především u vědců) se již dnes setkáme s názorem, že ekosystémy se vyvíjí a přirozená je v přírodě změna, neexistuje správný stabilní stav, který by bylo třeba chránit. Zajímavé je, že autoři bližší sociálnímu konstruktivismu namítají těm blíže realistickému názorovému spektru, že chtějí vyhlášením bezzásahových rezervací a vyloučením člověka z nich zakonzervovat určitý stav. Naopak realisté namítají, že právě přípuštění bezzásahovosti, potažmo divočiny s sebou přinese neustálé změny a disturbance v takovém ekosystému, stabilizaci poměrů by naopak přinesla spíše přítomnost lidí s jejich ustálenými hospodářskými vzorci. Další velký spor se točí kolem biodiverzity, pro jejíž uchování se v tradičně v kulturní krajině prosazuje aktivní (zásahový) management. Současně je ale již poměrně dobře dokázáno, že na dostatečně velkých bezzásahových územích biodiverzita po počátečním poklesu dlouhodobě narůstá.

V českém prostředí se však zdá být vše jakoby menší a méně vyhraněné, případně méně jasné, než například v severoamerickém prostředí. Za divočinu se u nás označují i malé rezervace o rozloze několika desítek hektarů, což by ve Spojených státech amerických jistě definici divočiny nesplňovalo. Stejně tak rozdělení na sociální konstruktivisty a realisty je u nás často nejasné. Všichni uznávají, že vyhlášení bezzásahových území je v naší kulturní krajině arbitrární kulturní akt, jen konstruktivisté si ovšem myslí, že je to i kulturní koncept. Naopak autoři blíže postojům realistů (například Vrška, Hort, Šamonil) uznávají existenci relativně neporušené přírody, kterou je třeba se pokusit vyhledat a pokud možno chránit v bezzásahovém režimu, neboť tak přece jen získáme o naší přírodě určitou hodnotnou informaci. Divočina může vzniknout i v člověkem zcela

proměněném prostředí sukcesí, ale ta má pro realisty přece jen trochu menší hodnotu než pro sociální konstruktivisty.

Zajímavým případem je v českém prostředí Hnutí DUHA, které spustilo kampaň za propagaci divočiny u nás, přesněji za vyhlášení na naše poměry velkých (desítky tisíc hektarů) bezzásahových rezervací (všichni ostatní aktéři se vesměs pohybují, co se týče rozlohy, v mnohem skromnějších návrzích, vymyká se snad jen Šumava, kde se všeobecně mluví o velké bezzásahové první zóně národního parku). K projektu HD by snad šlo u amerických autorů najít paralelu u Turnera, který prosazuje velké rezervace a zdůrazňuje určitý duchovní aspekt těchto míst (i když HD tento aspekt příliš nevyzdvihuje, snaží se především o pragmatickou argumentaci).

Divočina v sobě vždy obsahuje určitou formu vyloučení přítomnosti člověka, často určitou minimální rozlohu a omezení lidských zásahů (i k „ochraně přírody“) a připuštění proměn v čase. V českém prostředí mají tyto parametry ovšem trochu jiný nádech. V našich poměrech je úplné vyloučení lidské přítomnosti prakticky nemožné, stejně tak bezzásahovost je vzhledem k všudypřítomným lidským vlivům a potřebě ochrany obyvatelstva (například před požáry) v dokonalé formě nemožná, na opravdu velkou plochu divočiny v naší krajině také mnoho místa nemáme. Snad i proto je česká debata o divočině méně vyhraněná.

Moje práce svým rozsahem poskytla jen velmi omezené možnosti k analýze či srovnání užívání pojmu divočina u nás a v zahraničí. Metodika určování toho, co lze za divočinu považovat, se liší v různých zemích, dále také v pojetí různých autorů, organizací atd. Současně je také často velmi komplexní. Mnoho témat je v této práci spíše jen naznačeno a zasloužilo by

si samostatné pojednání. Jedná se například o spor o biodiverzitu (co udělá s biodiverzitou bezzásahový režim, v jakém časovém horizontu, konkrétní pojetí toho, co vlastně biodiverzitou rozumíme), dále o formu přítomnosti člověka v divočině (pokud připustíme, že u nás vůbec nějaká je či může být), což je téma, které především v poměrech naší po tisíciletí lidmi ovlivňované a hustě osídlené krajiny může mít pro ochranu přírody velký praktický význam.

Použité zdroje

European Parliament resolution of 3 February 2009 on Wilderness in Europe. 2008/2210(INI). [online]. [cit. 1. 4. 2019]. Dostupné z: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2009-0034+0+DOC+XML+V0//EN>

Belsky, Jill M., 2008. Changing Human Relationship with Nature. 2008 In: *The Wilderness Debate Rages On*. Athens, Georgia: University of Georgia Press. 2008. ISBN 978-0820331713.

Berger, Peter L., Luckmann, Thomas. 1999. Sociální konstrukce reality: pojednání o sociologii vědění. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury. ISBN 8085959461.

Callicott, J. Baird (editor), Nelson, Michael P. (editor), 1998. *The Great New Wilderness Debate*. Athens, Georgia: University of Georgia Press. ISBN 978-0820319841.

Callicott, J Baird. Contemporary Criticisms of the Received Wilderness Idea, 2008 In: *The Wilderness Debate Rages On*. Athens, Georgia: University of Georgia Press, 2008. ISBN 978-0820331713.

Callicott, John Baird. The Wilderness Idea Revisited. The Sustainable Development Alternative, 1998. In: *The Great New Wilderness Debate*. Athens, Georgia, USA: University of Georgia Press. 1998. ISBN 978-0820319841.

POUŽITÉ ZDROJE

Capra, Fritjof. 1995. Deep Ecology: A New Paradigm. In: George Sessions, ed. *Deep Ecology for the 21st Century: Readings on the Philosophy and Practice of the New Environmentalism*. Boston, MA: Shambhala Publications, s. 19–25. ISBN 978-1570620492.

Crist, Eileen. Against the Social Construction of Nature and Wilderness, 2008. In: *The Wilderness Debate Rages On*. Athens, Georgia: University of Georgia Press. 2008. ISBN 978-0820331713.

Cronon, William, 1995. The Trouble With Wilderness. In: William Cronon, ed., *Uncommon Ground: Rethinking the Human Place in Nature*, New York: W. W. Norton & Co., 1995, 69-90. ISBN 978-0393315110.

Česká divočina. Analýza podmínek na území ČR z hlediska biodiverzity a vhodnosti pro ponechání samovolnému vývoji. Jan Dušek, Michael Hošek. Brno: Hnutí DUHA, 2016. ISBN 978-80-86834-59-7.

Deary, Holly, Warren, Charles R. Divergent visions of wildness and naturalness in a storied landscape: practices and discourses of rewilding in Scotland's wild places. Elsevier. *Journal of Rural Studies*, 2017, 54, s. 211-222. ISSN 0743-0167.

Dudley, Nigel (editor). Zásady pro používání managementových kategorií chráněných území [online]. Praha: AOPK, 2008 [cit. 25. 4. 2019]. Dostupné z: <https://portals.iucn.org/library/sites/library/files/documents/PAPS-016-Cs.pdf>

Guidelines on Wilderness in Natura 2000. European Commission 2013. [online]. ISBN 978-92-79-31157-4. [cit. 20. 4. 2019] Dostupné z: <http://ec.europa.eu/environment/nature/natura2000/wilderness/pdf/WildernessGuidelines.pdf>

Härtel, Handrij, Křenová, Zdeňka, 2009. Dilema priorit: Chráníme biodiverzitu, nebo procesy? *Ochrana přírody*, 2009, 64(5), s. 17-21. ISSN 1210-258X.

Hédl, Radim. *O divočině, divokosti a ochraně přírody*. 2009. Vesmír. Praha. 2009, 88 (7), 511. ISSN 0042-4544.

Holdgate, Martin, 1999. *The green web: a union for world conservation*. Londýn: Earthscan. ISBN 1853835951.

Jesson, Jill, Matheson, Lydia, Lacey, Fiona M., 2011. *Doing Your Literature Review*. Los Angeles, London, New Delhi, Singapore, Washington DC: SAGE Publications Ltd. ISBN 978-1-84860-153-6

Kirchhoff, Thomas, Vicenzotti, Vera. A Historical and Systematic Survey of European Perceptions of Wilderness. *Environmental Values*. The White Horse Press. 2014, 23, 443-464. ISSN 1752-7015.

Kotecký, Vojtěch, Poštulka, Zdeněk, Vlasatá, Zuzana, Bláha, Jaromír, 2016. *Okna do divočiny*. Brno: Hnutí DUHA. ISBN 978 80 904530 67.

POUŽITÉ ZDROJE

Krajhanzl, Jan, Skalík, Jan, Špaček, Ondřej, Chabada, Tomáš, Čada, Karel, Lechnerová, Zdeňka, Svobodová, Renata, 2015. Ochrana divoké přírody očima české veřejnosti. Brno: Fakulta environmentálních studií FSS MU.

Kuiters A. T., M. van Eupen, S. Carver, M. Fisher, Z. Kun & V. Vancura. *Wilderness register and indicator for Europe – Final report* [online]. 2013 [cit. 20. 4. 2019]. Dostupné z: http://ec.europa.eu/environment/nature/natura2000/wilderness/pdf/Wilderness_register_indicator.pdf

MacArthur, R. H., Wilson E.O., 1967. *The Theory of Island Biogeography*. Princeton, N. J. - Princeton University Press. ISBN 9781400881376.

Míchal, Igor. Divočina jako kulturní objekt. In: *Tvář naší země - krajina domova*. Lomnice nad Popelkou: Studio JB, 2001, s. 25-30. ISBN 80-900903-8-9.

Mores, Petr. Je česká divočina krásná? *Sedmá generace*. Brno. 2018, 5. ISSN 1212-0499.

Nelson. Michael P. (editor), Callicott, J. Baird (editor), 2008. *The Wilderness Debate Rages On*. Athens, Georgia: University of Georgia Press. ISBN 978-0820331713.

Nováková, Hana. Stará, nová a novější. Divočina jako kulturní konstrukt. *A2*. 2015, 18 (11), s. 18-19. ISSN 1803-6635.

Novotný, Vojtěch. Prales trestá úspěšnost. *Vesmír*. Praha. 2017, 96 (4), 204. ISSN 0042-4544.

PAN Parks, 2009. *As nature intended. Best practice examples of wilderness management in the Natura 2000 network* [online]. Győr, Maďarsko: PAN Parks Foundation. [cit. 15. 4. 2019] Dostupné z:
https://www.europarc.org/wp-content/uploads/2015/05/2009_Brochure_Pan_Parks_As_nature_intended_Best_practices_wilderness_management_N2000_network.pdf

Poselství from Prague, 2009. [online]. [cit. 8. 4. 2019] Dostupné z:
http://www.self-willed-land.org.uk/europe/047_POSELSTVI%20FROM%20PRAGUE_final%20version.pdf

Plesník, Jan. Ekosystém v teorii a praxi ochrany přírody. *Vesmír*. Praha. 2018, 97(6), 372. ISSN 0042-4544.

Ptáčková, Kateřina, Dušková, Markéta. Vzdělání Češi mají rádi přírodu, o její ochraně toho ale mnoho neví. *Fórum ochrany přírody*. 2016, 1, s. 42-46. ISSN 2336-5056. Dostupné z:
<http://www.casopis.forumochranyprirody.cz/uploaded/magazine/pdf/7-vzdelani-cesi-maji-radi-prirodu-o-jeji-ochrane-toho-ale-mnoho-nevi.pdf>

Reiterová, Lenka, Škorpík, Martin (editoři), 2012. *Plán péče o Národní park Podyjí a jeho ochranné pásmo*. Znojmo: Správa Národního parku Podyjí.
 Stachová, Jana. Forests in the Czech Republic discourse. *Journal of Landscape Ecology*. 2018, 11(3), s. 33-44. ISSN 1803-2427.

POUŽITÉ ZDROJE

Turner, Jack, 1996. *The Abstract Wild*. Tucson: University of Arizona Press. ISBN 0816516995.

Oelschlaeger, Max, 1991. *The Idea of Wilderness*. New Haven a Londýn: Yale University Press. ISBN 0-300-04851-3.

Sádlo, Jiří, Pokorný, Petr. Neolit skončil, zapomeňte. *Vesmír*. Praha. 2004, 83(2), 398-403. ISSN 0042-4544.

Šamonil, Pavel. Divokost: nemoc vymírajících druhů nebo zdroj biodiverzity? *Fórum ochrany přírody*. 2017/02, s. 9-11. ISSN 2336-5056.

Dostupné z:

<http://www.casopis.forumochranyprirody.cz/uploaded/magazine/pdf/12-divokost-nemoc-vymirajicich-druhu-nebo-zdroj-biodiverzity.pdf>

Stejskal, Jan. České "pralesy" - v ČR vzniká síť bezzásahových lesů. *Ekolist*. 2008/7. ISSN 1802-9019.

Stöckelová, Tereza. Příroda v Národním parku Šumava. *Vesmír*. Praha. 2004, 83(2), s. 86-95. ISSN 0042-4544.

Storch, David, 2016. Mizí krajinná mozaika. Divočina to nezachrání [online]. Autorka rozhovoru Renata Svobodová. *Sedmá generace*. Brno, 2016 [cit 15.4.2019]. Dostupné z: <https://www.sedmagerace.cz/mizi-krajinna-mozaika-divocina-to-nezachrani/>

Storch, David, 2017. Potíže s divočinou. *Vesmír*. Praha. 2017, 96(4), 187. ISSN 0042-4544.

Szabó, Péter, Hédl, Radim. Starobylý les - nová kategorie v pojmání lesa. *Lesnická práce*. 2010, 89 (1) s. 22-23. ISSN 0322-9254.

The Wilderness Act. Public Law 88-577 (16 U.S.C. 1131-1136) [online]. [cit. 25.4.2019]. Dostupné z: <https://www.wilderness.net/nwps/legisact>

Utinek, Dušan. Divočina? Kliid...(a čas). *Fórum ochrany přírody*. 2018/02, s. 30-32. ISSN 2336-5056. Dostupné z: <http://www.casopis.forumochranyprirody.cz/magazin/analyzy-komentare/divocina-kliid-a-cas>

Vavřinová, Jana, 2009. Složitě hledání evropské divočiny. *Ochrana přírody*. 2009/5, 64, s. 15.-16. ISSN 1210-258X.

Vlašín, Mojmír. Existuje divočina? *Veronica*. Brno, 2015/1, s. 29-30. ISSN 1213-0699.

Vlašín, Mojmír. Malá a velká divočina. *Veronica*. 2009/4, s. 2-3. ISSN 1213-0699.

Vrška, Tomáš, Hort, Libor, 2003a. Zásady názvosloví při hodnocení přirozenosti lesních porostů [online]. AOPK: Brno [cit. 23. 4. 2019]. Dostupné z: <http://www.utok.cz/sites/default/files/data/USERS/u21/dokumenty/OZCHP->

POUŽITÉ ZDROJE

zasady_nazvoslovi_pri%20_hodnoceni_prirozenosti_les_porostu-20080821.pdf

Vrška, Tomáš, Hort, Libor, 2003b. Základní kritéria a parametry pro hodnocení přirozenosti lesních porostů [online]. AOPK: Brno [cit. 23. 4.2019]. Dostupné z:

http://www.utok.cz/sites/default/files/data/USERS/u21/dokumenty/OZCHP-kriteria_pro_hodnoceni_prirozenosti_les_porostu-20080821.pdf

Vrška, Tomáš a kol., 2016. Rok českých pralesů I. Přirozené lesy v krajinném kontextu. *Živa*. Praha: Academia. 2018, 1, s. 21-25. ISSN 0044-4812.

Zajoncová, Dana. Evropa divočí. *Veronica*. Brno. 2009/4, s. 8-9. ISSN 1213-0699.

Zákon č. 114/1992 Sb. Zákon o ochraně přírody a krajiny. In: Sbíрка zákonů 44/2017.

Rejstřík

Mores, Petr 7
Oelschlaeger, Max 9, 10, 12, 13, 57
Kirchhoff, Thomas 9, 11-13, 57
Vicenzotti, Vera 9, 11-13, 57
Capra, Fritjof 9
Berger, Peter L. 16
Luckmann, Thomas 16
František z Assisi 12, 57
Rousseau, Jacques 11, 12, 57
Thoreau, Henry David 12, 25, 57
Muir, John 12, 25, 57
Leopold, Aldo 12, 19, 23, 25, 57
Cronon, William 15
Callicott, J. Baird 15-17, 19-22, 24, 58
Nelson, Michael P. 15
Crist, Eileen 15, 17, 18, 19-21, 23, 24, 58
Belsky, Jill M. 15, 18, 19, 21-24, 58
Turner, Jack 14, 19-24, 58, 60
Holdgate, Martin 26
Dudley, Nigel 26
MacArthur, R. H. 29
Wilson, E.O. 29
Kuiters, A. T. 29
Jesson, Jill 33, 35
Zajoncová, Dana 36, 37, 40
Míchal, Igor 37, 42, 43

REJSTŘÍK

Vavřinová, Jana 38
Vlašín, Mojmír 38
Utinek, Dušan 39, 45, 46
Hédl, Radim 39, 47
Storch, David 40, 44, 53
Stöckelová, Tereza 40, 41
Stejskal, Jan 39, 41, 51
Sádlo, Jiří 40-42
Pokorný, Jiří 42
Nováková, Hana 42
Novotný, Vojtěch 43
Vrška, Tomáš 43, 45, 46, 47, 58, 59
Šamonil, Pavel 43, 44, 46, 47, 59
Härtel, Handrij 44, 46
Křenová, Zdeňka 44, 46
Plesník, Jan 44
Hort, Libor 46, 47, 58, 59
Szabó, Péter 47
Kotecký, Vojtěch 49
Deary, Holly 51, 52
Warren, Charles R. 51, 52
Stachová, Jana 53
Ptáčková, Kateřina 54
Dušková, Markéta 54
Krajhanzl, Jan 55
Skalík, Jan 55
Špaček, Ondřej 55
Chabada, Tomáš 55

Čada, Karel 55

Lechnerová, Zdeňka 55

Svobodová, Renata 55

MASARYKOVA UNIVERZITA
Fakulta sociálních studií
Katedra environmentálních studií

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Pro: Ludvík Mauer

UČO: 185267

Imatrik. ročník: 2016/2017

Vedoucí katedry Vám ve smyslu studijních předpisů o státních závěrečných zkouškách určuje

Téma bakalářské práce: Pojem divočina v českém a světovém kontextu

Téma bakalářské práce v angličtině: "Wilderness" in czeck and global context.

Zásady pro vypracování:

Posluchač(ka) zpracuje bakalářskou práci při využití všech svých věcných i metodologických znalostí a dostupné literatury. Nedílnou součástí práce jsou i její stručná **anotace, index a seznam použité literatury** (bližší viz "Pravidla k vypracování bakalářské práce").

Rozsah bakalářské práce: 10 000 – 17 000 slov.

Pokyny pro vypracování:

Cíle práce:

Cílem práce je zmapovat dnešní chápání pojmu „divočina“, jednak s přihlédnutím k historickému vývoji vztahu k přírodě v západním světě, dále pak současné užívání tohoto pojmu v zahraničí ve vztahu ke konkrétním přístupům k divočině v České republice. Tyto přístupy budou nakonec zmapovány pomocí přehledové studie veřejných odborných, propagačních, koncepčních i mediálních výstupů různých aktérů – především Hnutí DUHA, které se tématu divočiny v českém prostředí věnuje výrazně, dále pracovníků/íc ochrany přírody, nebo přírodovědců. Práce má také ambici poukázat na případné diskrépance mezi tím, jak tyto aktéři divočinu chápou a tím osvětlit filosofické podloží jejich sporů.

Osnova:

- Význam a vývoj pojmu divočina
- Srovnání amerického a evropského kontextu
- Divočina v ČR
 - Identifikace klíčových aktérů
 - Přehled použití pojmu „divočina“ v dokumentech, identifikace různých konceptů divočiny

Ve své práci posluchač(ka) vyjde především z těchto zdrojů:

CALLICOTT, J. B. & NELSON, M. P. (Eds.) 1998. The Great New Wilderness Debate. Athens: University of Georgia Press.

Česká divočina. Analýza podmínek na území ČR z hlediska biodiverzity a vhodnosti pro ponechání samostatnému vývoji. Brno: Hnutí Duha, 2016.

KIRCHHOFF, T. & VICENZOTTI, V. A Historical and Systematic Survey of European Perceptions of Wilderness. *Environmental Values*. Winwick: White Horse Press. 2014, 23 (4), 443-464.

NELSON, M. P. & CALLICOTT, J. B. (Eds.) 2008. The Wilderness Debate Rages On. Athens: University of Georgia Press.

MCKIBBEN, B. 2006 (1989). The End of Nature. New York, NY: Random House Trade Paperbacks.

OELSCHLAEGER, M. 1991. The Idea of Wilderness. New Haven and London: Yale University Press.

Mgr. et Mgr. Ľuboš Slovák
Určený vedoucí bakalářské práce

doc. Mgr. Božuslav Binka, Ph.D.
Vedoucí katedry environmentálních studií

Datum zadání: 28.9.2018